

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІНЖЕНЕРНИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
і.м. Ю.М. ПОТЕБНІ**

МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОЕКТАМИ
(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота(проект)

магістр
(рівень вищої освіти)

**НА ТЕМУ: СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МАЛОГО І
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Виконав: студент другого курсу, групи 8.2810-3з
Спеціальності 281 Публічне управління
та адміністрування
(код і назва спеціальності)

освітньої програми Публічне управління
та адміністрування
(назва освітньої програми)
О.О. Дробишева
(ініціали та прізвище)

Керівник: доцент кафедри менеджменту організацій
та управління проектами, к.е.н., доцент
Мороз О.С.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент завідувач кафедри менеджменту
організацій та управління проектами, д.ф.н.
Воронкова В.Г.
(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя
2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні
Кафедра менеджменту організацій та управління проектами
Рівень вищої освіти _____ магістр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та адміністрування _____
(код та назва)
Освітня програма _____ Публічне управління та адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри д.філос.н.,
проф.Воронкова В.Г. _____
«___» _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЄКТ) СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Дробишевій Олені Олегівні _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи (проєкту) _____ Стратегічне управління розвитком малого і середнього підприємництва в умовах децентралізації _____

керівник роботи _____ Мороз О.С., к.е.н., доц. _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від «30» 06.2021 року № 975-С _____

2.Строк подання студентом роботи _____

3.Вихідні дані до роботи 1. Формування плану. 2. Формування гіпотези дослідження. 3. Аналіз літературних джерел за останні п'ять років. 4. Методологія дослідження.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1 Концептуальні засади реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні 2. Особливості діяльності та розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в умовах децентралізації 3. Стратегічні напрями розвитку малого та середнього підприємництва в Україні в умовах децентралізації

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
Таблиця 1.1. Сутність «децентралізації влади» та її основних складових Рисунок 1.1. Децентралізація в Україні з 2014-2018 рр. найважливіші результати першого етапу реформи Рисунок 1.2. Динаміка формування ОТГ у 2015-2019 рр. Таблиця 1.2. Характеристики зарубіжних моделей місцевого самоврядування Рисунок 1.3. Ознаки, що притаманні децентралізації в Європейських країнах Таблиця 2.1. Кількість та типи місцевих бюджетів України на 2020 р. Таблиця 2.2. Розподіл доходів загального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2020 рр. Таблиця 2.3. Розподіл доходів спеціального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2020 рр. Рисунок 2.1. Податкові надходження місцевих бюджетів у % до ВВП в країнах Європи та в Україні Рисунок 2.2. Структура податкових

надходжень місцевих бюджетів, в країнах Європи та в Україні, % Таблиця 2.4. Типи підприємств Таблиця 2.5. Визначення МСП в Україні Таблиця 2.6. Динаміка розвитку малого підприємництва в Україні за 2015-2020 рр. Таблиця 2.7. SWOT-аналіз сфери діяльності малого та середнього підприємництва в регіонах України в умовах децентралізації

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Мороз О.С., доц. кафедри менеджменту організацій та управління проектами		
Розділ 2	Мороз О.С., доц. кафедри менеджменту організацій та управління проектами		
Розділ 3	Мороз О.С., доц. кафедри менеджменту організацій та управління проектами		
Нормо-контроль	Венгер О.М., к.п.н., доц. кафедри менеджменту організацій та управління проектами		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Реформування місцевого самоврядування в Україні: суть та основні напрями		
2	Проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади		
3	Зарубіжний досвід реформування системи місцевого самоврядування		
4	Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів		
5	Основні засади регіональної політики щодо підприємницької діяльності в умовах децентралізації		
6	Малий та середній бізнес як необхідна умова економічної самодостатності та розвитку новоутворених територіальних громадах		
7	Пріоритети стратегічного управління розвитком малого та середнього підприємництва в Україні		
8	Особливості стратегічного планування розвитку малого та середнього бізнесу в новоутворених територіальних громадах		
9	Практика державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС		

Студент _____

(підпис)

О.О. Дробишева

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____

(підпис)

О.С. Мороз

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____

(підпис)

О.М. Венгер

(ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Дробишева О.О. Стратегічне управління розвитком малого і середнього підприємництва в умовах децентралізації.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування, науковий керівник Мороз О.С. Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю.М. Потебні ЗНУ. Кафедра менеджменту організацій та управління проєктами, 2021.

Розглянуто концептуальні засади реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. Здійснено аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду реформування місцевого самоврядування. Висвітлено основні напрями реформи децентралізації влади в Україні та обґрунтовано теоретичні та практичні рекомендації щодо подальшого розвитку вітчизняного малого та середнього підприємництва.

Ключові слова: МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ, ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА, ДОБРОВІЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД, ПІДПРИЄМНИЦТВО

ABSTRACT

Drobysheva O.O. Strategic management of small and medium business development under decentralization conditions.

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 281 – Public Administration and Administration, supervisor Moroz O.S. Engineering Educational and Scientific Institute nav.Yu.M. Potebni of ZNU. Department of Organizational Management and Project Management, 2021.

Conceptual bases of local self-government reform and decentralization of power in Ukraine are considered. The analysis of foreign and domestic experience

of local self-government reform is carried out. The main directions of decentralization reform in Ukraine are highlighted and theoretical and practical recommendations for further development of domestic small and medium enterprises are substantiated.

Keywords: LOCAL SELF-GOVERNMENT, LOCAL SELF-GOVERNMENT AUTHORITIES, DECENTRALIZATION, LOCAL COMMUNITY, VOLUNTARY ASSOCIATION OF LOCAL COMMUNITIES, ENTREPRENEURSHIP

АННОТАЦИЯ

Дробышева А.О. Стратегическое управление развитием малого и среднего предпринимательства в условиях децентрализации.

Квалификационная работа для получения степени высшего образования магистра по специальности 281 – Публичное управление и администрирование, научный руководитель Мороз О.С. Инженерный учебно-научный институт им. Ю.М. Потемби ЗНУ. Кафедра менеджмента организаций и управления проектами, 2021.

Рассмотрены концептуальные принципы реформирования местного самоуправления и децентрализации власти в Украине. Осуществлен анализ зарубежного и отечественного опыта реформирования местного самоуправления. Освещены основные направления реформы децентрализации власти в Украине и обоснованы теоретические и практические рекомендации по дальнейшему развитию отечественного малого и среднего предпринимательства.

Ключевые слова: МЕСТНОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ, ОРГАНЫ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ, ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ, ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ОБЩИНА, ДОБРОВОЛЬНОЕ ОБЪЕДИНЕНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН, ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	11
1.1. Реформування місцевого самоврядування в Україні: суть та основні напрями	11
1.2. Проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади	20
1.3. Зарубіжний досвід реформування системи місцевого самоврядування	28
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	41
2.1. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів	41
2.2. Основні засади регіональної політики щодо підприємницької діяльності в умовах децентралізації	49
2.3. Малий та середній бізнес як необхідна умова економічної самодостатності та розвитку новоутворених територіальних громадах	62
Висновки до розділу 2	71
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	75
3.1. Пріоритети стратегічного управління розвитком малого та середнього підприємництва в Україні	75
3.2. Особливості стратегічного планування розвитку малого та середнього бізнесу в новоутворених територіальних громадах	80
3.3. Практика державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС	94
Висновки до розділу 3	105
ВИСНОВКИ	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	113

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Підприємництво – це провідний сектор ринкової економіки, який забезпечує насиченість ринку товарами та послугами, сприяє здоровій конкуренції, створює новий прошарок – підприємець-власник.

Сьогодні саме з малим підприємництвом пов'язується позитивні зміни в економіці на регіональному рівні, створення умов для розширення та впровадження ринкових реформ. Малі та середні підприємства самостійні в здійсненні своєї господарської діяльності, в розпорядженні продукцією, прибутком, а також у виборі сфери діяльності підприємства.

Кожен підприємець намагається зайняти свою нішу на ринку товарів чи послуг, прагне випускати потрібну і якісну продукцію, намагаючись тим самим привернути до себе споживача. Все це перетворює підприємницьку діяльність у своєрідний соціальний двигун економічного розвитку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості і спонукає до зростання.

Великою мірою роль малого підприємництва полягає у вирішенні питання зайнятості, що проявляється, насамперед, у здатності малого та середнього бізнесу створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу.

Підприємницька діяльність є основою економічного і соціального розвитку територіальних громад, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян в громадах. Тому в кожній країні питання створення належних умов для відповідального перед державою, соціально-орієнтованого, спрямованого на вирішення як поточних, так і довгострокових задач бізнесу завжди належали до першочергових.

Формування сприятливого підприємницького середовища є одним із головних завдань діяльності ОТГ, що постійно вимагає удосконалення

функцій управління та узгодження спільних дій місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань реалізації державної політики у сфері підприємництва на регіональному рівні.

Проблематикою розвитку малого підприємництва та його державної підтримки державної політики займались провідні вітчизняні науковці З. Варналій, В. Геєць, Я. Жаліло, А. Попський, А. Бутенко. Значний внесок у теоретичну розробку механізмів державного управління розвитком малого та середнього підприємництва зроблено такими науковцями, як О. Кілієвич, Н. Малиш, І. Розпутенко, В. Юрчишин. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень щодо державної політики сприяння розвитку підприємництва та віддаючи належне зазначеним науковим напрацюванням, на даний час недостатньо розглянутими нам вважаються питання стратегічного управління розвитком підприємництва в умовах децентралізації влади.

Мета магістерської роботи – проаналізувати основні напрями реформи децентралізації влади в Україні та обґрунтувати теоретичні та практичні рекомендації щодо перспектив розвитку вітчизняного малого та середнього підприємництва.

Для досягнення окресленої мети було сформульовано і вирішено наступні завдання:

- розкрити суть та основні завдання процесу реформування місцевого самоврядування в Україні;

- вивчити світовий досвід місцевого самоврядування та дослідити особливості використання його кращих практик в Україні в процесі проведення реформи децентралізації;

- розкрити особливості «нової» регіональної політики щодо підприємницької діяльності в умовах децентралізації в Україні;

- дослідити зміни та роль малого і середнього підприємництва в процесах місцевого економічного розвитку в новостворених об'єднаних територіальних громадах;

– розкрити особливості процесів стратегічного управління та розвитку малого і середнього бізнесу в новоутворених ОТГ;

– запропонувати основні напрями стратегічного розвитку вітчизняного малого та середнього підприємництва на регіональному рівні на основі досвіду країн ЄС.

Об’єкт дослідження – процеси управління розвитком малого та середнього підприємництва в умовах реформи децентралізації.

Предметом дослідження виступають теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком малого та середнього бізнесу в умовах реформи децентралізації.

Методи дослідження. Реалізація поставлених завдань дослідження здійснювалась за допомогою загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: використання діалектичного методу дало змогу дослідити теоретичні і нормативні положення щодо управління малого та середнього підприємництва в Україні; системно-структурний метод дав можливість систематизувати доктринальні підходи до визначення поняття «малого та середнього підприємництва», виокремлення ознак, елементів та видів такого бізнесу; порівняльно-правовий метод було застосовано під час аналізу законодавства європейських країн щодо практики державної підтримки малого та середнього підприємництва, а також для зіставлення управління підприємництва в країнах світу та в Україні; догматичний метод допоміг проаналізувати зміст законодавчих положень щодо підтримки бізнесу в територіальних громадах. Указані методи використовувалися у взаємозв’язку та взаємозалежності, що дало змогу забезпечити повноту, всебічність та об’єктивність дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів магістерського дослідження полягає у наступному:

– удосконалено науково-практичний підхід до стратегічного управління розвитком малого та середнього підприємництва шляхом використання моделі місцевого економічного розвитку (МЕР), яка являє

собою набір різноманітних дій, способів та інструментів, що пов'язані між собою певним алгоритмом та спільною довготривалою метою на підтримку та реалізацію однієї/двох конкурентних переваг громади, які забезпечують раціональне та ефективне використання та наповнення місцевого бюджету, зростання доходів місцевих мешканців;

– набули подальшого розвитку практичні рекомендації, що спрямовані на досягнення сприятливого середовища, правових та організаційних умов для реалізації конституційного права громадян на підприємницьку діяльність та підвищення їх добробуту.

Інформаційною базою магістерської роботи є методичні та наукові праці з теми дослідження, нормативні та законодавчі акти України, статистична інформація.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 120 сторінок. Робота містить 8 таблиць, 5 рисунків. Список використаних джерел включає 80 найменувань.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

1.1. Реформування місцевого самоврядування в Україні: суть та основні напрями

Одним з найбільш важливих та складних завдань розбудови України як демократичної держави є формування реального місцевого самоврядування, яке б базувалося на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування. Без реформування місцевого самоврядування та здійснення процесів децентралізації неможливо подолати негативні процеси в соціально-економічному та культурному розвитку територіальних громад і регіонів, забезпечити суттєве підвищення рівня та якості життя більшої частини громадян України.

Лише зміна парадигми управління державою, послідовне проведення реформування місцевого самоврядування, територіальної організації влади в Україні, удосконалення наявної системи управління на місцях, розширення повноважень органів місцевого самоврядування сприятиме побудові місцевої влади на засадах демократії [1, с. 17-18]. Досвід розвитку зарубіжних країн свідчить про те, що оптимізація територіальної організації влади, зміцнення місцевого самоврядування, формування самодостатніх територіальних громад неможливі без проведення децентралізації влади, яка є основою забезпечення високого рівня життя населення, надання якісних послуг на локальному рівні [2, с. 684].

Сьогодні Україна знаходиться на етапі реалізації євроінтеграційної стратегії, що передбачає вирішення двох взаємопов'язаних завдань, з одного боку – інтеграція у європейський політичний та соціально-економічний

простір, а з другого – розбудова ефективної моделі публічної влади на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Місцеве самоврядування – важливий елемент політичної системи суспільства, яке поряд з інтересами особистості та інтересами держави забезпечує визнання та гарантування в суспільстві місцевих і регіональних інтересів, інтересів територіальних громад, пов’язаних з вирішенням питань недержавного забезпечення життєдіяльності населення.

Конституція України, яка прийнята 1996 р. закріпила загальні засади місцевого самоврядування (ст. 140-146), яке, на відміну від попереднього періоду, уже відокремилася від державної влади [3].

Ці конституційні засади були деталізовані в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» знайшло своє закріплення поняття «система місцевого самоврядування» і перелік її складових.

До системи місцевого самоврядування було включено такі елементи:

- територіальна громада;
- сільська, селищна, міська рада;
- сільський, селищний, міський голова;
- районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- виконавчі органи сільської, селищної, міської ради;
- органи самоорганізації населення [4].

На сьогодні місцеве самоврядування в Україні носить лише декларативний характер і на практиці не відповідає конституційним положенням. Функціонування місцевого самоврядування не спрямовано на реалізацію його головного призначення – створення та підтримка сприятливого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг на основі сталого розвитку дієздатної громади [5, с. 23]. Виконання

завдань та функцій місцевого самоврядування не підкріплене матеріальними та фінансовими ресурсами.

Через це одним із найголовніших завдань, що потребує негайного вирішення у процесі реформування політичної системи, є підвищення ролі інституту місцевого самоврядування в організації управління на всіх територіальних рівнях. Як самостійний реально чинний інструмент соціального управління місцеве самоврядування зможе забезпечити сталий розвиток територіальних громад, створити для громадян цивілізовані умови життя, дозволити піднести надання соціальних та адміністративних послуг до рівня європейських стандартів [1, с. 19].

Отже, сьогоднішня реформа місцевого самоврядування покликана вирішити три основні проблеми:

– демонтувати надмірну централізацію влади, яка тягне за собою низький рівень управлінських рішень, високий рівень корупції та суперечить сучасній суспільній динаміці загалом;

– розв'язати проблему надмірної подрібненості адміністративно-територіальних одиниць, наслідком якої є низький рівень професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування, що практично унеможлиблює розвиток самоврядування одиниць адміністративно-територіальної системи України;

– вирішити проблему слабкої матеріально-фінансової основи територіальних громад, яка є причиною низької якості публічних послуг, зношеності мереж та створює ризики виникнення різних техногенних катастроф.

Головні напрями реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади визначено в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, яка прийнята Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні визначила головні шляхи розв'язання проблем

системи місцевого самоврядування. Ключовими питаннями, які визначають суть її змін, є: визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади; створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації; максимальне залучення населення до прийняття управлінських рішень, сприяння розвитку форм прямого народовладдя [6].

Після схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на забезпечення розвитку системи місцевого самоврядування було спрямовано також прийняття ряду наступних Законів України:

- 1) «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII;
- 2) «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VII;
- 3) «Про засади державної регіональної політики» від 05.02.2015р. № 156-VIII тощо.

Чинне законодавство, практики його застосування, а також вивчення зарубіжного досвіду державотворення дає змогу виділити напрями розвитку та вдосконалення місцевого самоврядування.

Централізація, яка сьогодні властива владній вертикалі, не сприяє узгодженості політики розвитку і реалізації інтересів громад. Процес не лише прийняття, а й реалізації рішень стає надто громіздким. Зберігаючи здатність розв'язувати рутинні проблеми, система, як правило, неадекватно реагує на нові проблеми. Лінійна вертикаль породжує абсолютну залежність управлінських структур від вищих ланок.

Тому саме децентралізація в системі публічного управління має значно

посилити її самоорганізаційний потенціал, що, своєю чергою, дасть змогу значно ефективніше та швидше реагувати на потреби соціуму та різного роду впливи навколишнього середовища [1, с.19-20].

Першим кроком в здійсненні організаційної та методичної підтримки державою процесу об'єднання громад визначено бюджетну децентралізацію, другим кроком – децентралізація управління.

Для проведення дослідження доцільно розглянути існуючі підходи до визначення поняття «децентралізація», серед яких заслуговують на уваги наступні: самостійність у підходах до управління [9, с. 112.]; передача частини функцій та повноважень вищими рівнями управління нижчим та ослаблення або скасування централізації [10, с. 51]; процес перерозподілу владних повноважень та обсягів компетенції між центральним та місцевими рівнями [11, с. 201]; передання частини функцій державного управління центральних органів виконавчої влади місцевим органам виконавчої влади [12, с. 111].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови термін «децентралізація» визначається як система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління; розширення прав низових органів управління [13, с. 218].

На думку Н. Нижник, децентралізація – це особливий спосіб відтворення централізації та прояв протилежного її боку. Органи загальної влади нижчих щаблів управління отримують можливість самостійно і остаточно приймати рішення, що належать до їх компетенції. При цьому, децентралізація характерна для сфери державного управління і це явище, зумовлене об'єктивними і суб'єктивними факторами, це певна протилежна сторона централізації, своєрідний засіб відображення централізації. [14, с. 16].

Вивчаючи питання децентралізації, І. Грицьак зазначає, що децентралізація державного управління – це діяльність незалежного місцевого самоврядування унаслідок передачі їм повноважень держави, це

процес розширення та зміцнення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць або нижчих органів та організацій за одночасного звуження прав і повноважень відповідного центру [15, с. 55].

На нашу думку, децентралізація влади – це передача владних повноважень і відповідальності від органів державної влади до органів місцевого самоврядування наділеним необхідними правами, обов’язками та ресурсами. Децентралізація буде відбуватися найкращим чином, якщо вона підтримує функціонування демократії, потрібний технічний потенціал місцевого самоврядування і розвиток громадянського суспільства та громадських організацій.

Ефективна децентралізація неможлива без реального самоврядування нижніх рівнів влади і демократії як способу здійснення влади [16].

Трактування сутності «децентралізації влади» та її складових представлено в таблиця 1.1.

Таблиця 1.1 – Сутність «децентралізації влади» та її основних складових [8, с. 134]

№ з/п	Суть децентралізації	Види децентралізації	Зміст
1	Децентралізація (decentralization) – передача повноважень щодо прийняття рішень і ресурсів значно ближче до цільової популяції державної політики і всі члени громадянського суспільства в контексті визначення ролі держави	Деконцентрація (deconcentration)	Перенесення деяких адміністративних обов’язків
2		Делегування (delegation)	Призначення деяких завдань нижнього рівня
3		Деволуція (devolution)	Створення не залежного рівня або одиниць

В науковій літературі іноді ототожнюють поняття «децентралізація» та «деконцентрація», але за змістом ці поняття відрізняються. Деконцентрації влади – це лише «техніка управління», що означає розподіл виконання функцій держави всередині самої системи органів виконавчої влади, а децентралізація передбачає передачу управління справами органам, що володіють певною незалежністю щодо центральної влади. Деконцентрацію можна вважати першим кроком у децентралізації управління [17].

Делегування перерозподіляє владу та відповідальність у місцеві органи управління, до того ж не завжди у ті, що є місцевими підрозділами центральних органів управління. Хоча при цьому й відбувається певне перенесення відповідальності на субнаціональний рівень, але вертикальна підлеглисть здебільшого зберігається.

Деволуцією вважається така форма, коли до місцевих органів передається відповідальність та влада, ресурси та джерела доходів, що робить місцеві влади автономними та повністю незалежними [8, 134-135].

Складовими впровадження децентралізації влади – є напрацювання політичної, правової, організаційної та економічної складових. Межі повноважень місцевих органів самоврядування формуються на правовій основі. Економічний аспект процесу децентралізації конкретизує законодавча база, основою яких є колективна власність та фінансові ресурси. Напрямок питань у цій сфері вміщає визначення джерел наповнення місцевих бюджетів і сфери їх використання, процесу виокремлення муніципальної власності із загальнодержавної або інші напрями її створення. В оптимальному варіанті ці питання мають бути загально сформульовані в нормативній та правовій базі.

Децентралізація влади як складова державної політики регіонального розвитку є однією з визначальних у порядку денному реформ в Україні. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні сьогодні фактично формується нова система взаємовідносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг [18, с. 3].

Цінність реформи децентралізації вже сьогодні проявляється у тому, що, реформування управління на місцевому рівні позитивно впливає на соціально-економічне становище громад. Децентралізація формує нової якості зв'язки між регіонами внаслідок вбудовування в систему адміністративно-територіального устрою нових одиниць – об'єднаних територіальних громад, що по-новому визначають координацію та

підпорядкованість суб'єктів адміністративного устрою.

З огляду на необхідність зміцнення державності і згуртованості країни децентралізацію влади слід оцінювати за критеріями сприяння покращенню якості життя, територіальній консолідації, формуванню відчуття громад свого долучення до процесів державотворення, формуванню локальної ідентичності територіальних громад.

Нині, після шести років активного упровадження реформи децентралізації, її справедливо вважають однією з найуспішніших реформ в Україні за період з 2014 року. Основою успіху стали чіткість намірів, проголошених владою, та зацікавленість з боку громад в отриманні більших повноважень, ресурсів та спроможності реалізовувати власні ініціативи самоврядного розвитку. Зміна системи управління територіями, децентралізація у сферах медицини, освіти, надання послуг демонструють значні темпи та головне – реальні позитивні зрушення [18, с. 4]. На рисунку 1.1. можна спостерігати найважливіші результати першого етапу після запровадження реформи децентралізації в Україні.

Рисунок 1.1. Децентралізація в Україні з 2014-2018 рр. найважливіші результати першого етапу реформи

Стовідсоткове покриття території об'єднаними громадами завершилося навесні 2020 року. Враховуючи, що у до 2018 року відбулося об'єднання 3,9 тисяч із загальних 10,9 тисяч громад, а 64 % громад залишаються необ'єднаними, необхідне різке прискорення впровадження реформи децентралізації. Динаміку формування об'єднаних територіальних громад у 2015-2019 рр. можна прослідкувати на рисунку 1.2.

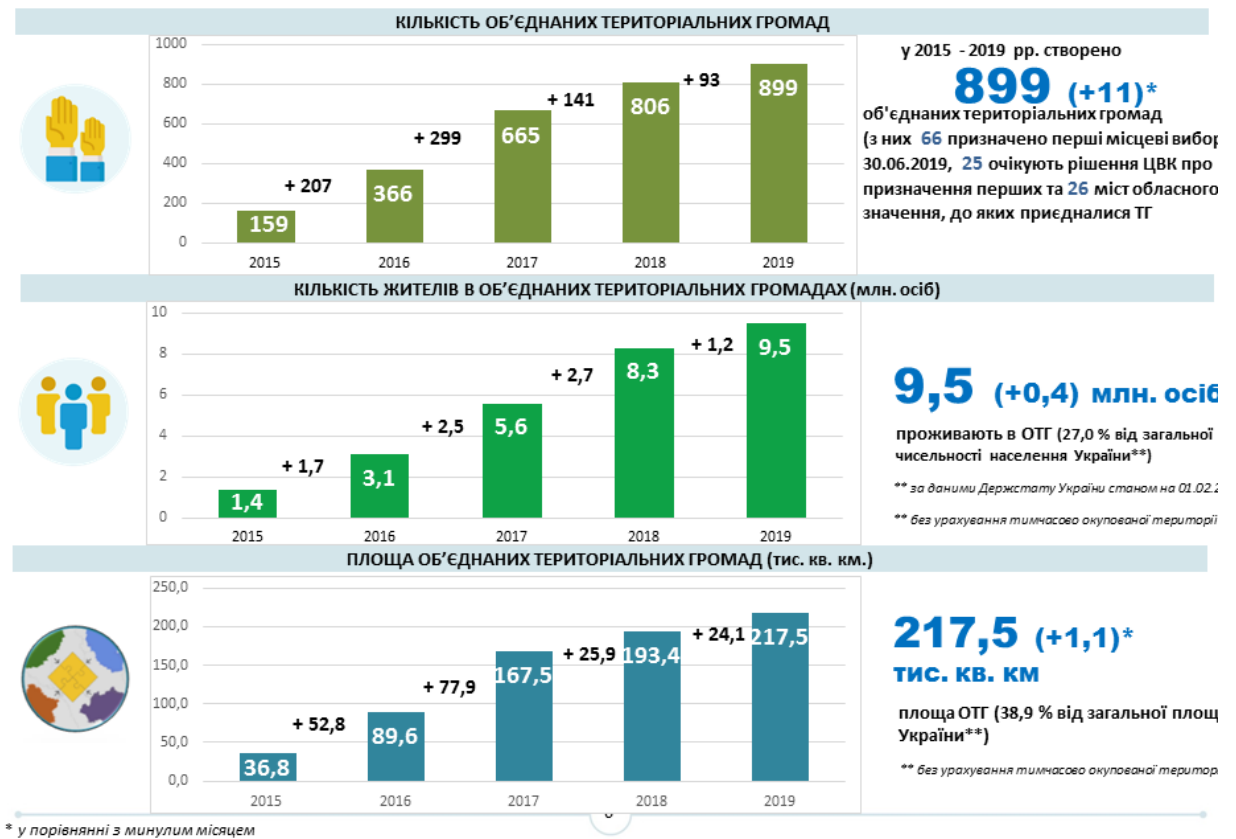

Рисунок 1.2. Динаміка формування ОТГ у 2015-2019 рр.

На сучасному етапі очевидним є те, що децентралізація із проривного процесу переходить до етапу директивної її реалізації, причому цей етап необхідний, оскільки лише завершеність адміністративно-територіальної перебудови дозволить повною мірою досягти якісних зрушень, заради яких децентралізація, власне, задумувалася, перетворити розрізнені позитивні зрушення на довгоочікувані якісні зміни у вигляді системного поліпшення якості життя громадян та повноцінного використання ресурсів розвитку країни. Успішна реалізація децентралізації потребує належної керованості, а

це, у свою чергу, ставить вимогу належним чином відповідати викликам, які перед нею постають.

Отже, основними напрямками реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади в Україні є:

- створення сприятливих правових умов для максимально широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвитку форм прямого народовладдя;

- стимулювання економічного розвитку територій у результаті удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку;

- посилення правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування;

- формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- запровадження стандартів (нормативів) якості публічних послуг, що надають населенню органи місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості;

- забезпечення розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими державними адміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади.

1.2. Проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади

Місцеве самоврядування – комплексна галузь українського права, що є сукупністю правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі вирішення територіальною громадою

питань місцевого значення, а також у процесі реалізації окремих державних повноважень, якими можуть бути наділені органи місцевого самоврядування.

Від часу ухвалення базових для місцевого самоврядування нормативно-правових актів розвиток місцевого самоврядування фактично зупинився на рівні територіальних громад міст обласного значення, оскільки переважна більшість територіальних громад через їх надмірну подрібненість та надзвичайно слабку матеріально-фінансову базу виявилась неспроможною до виконання усіх повноважень місцевого самоврядування.

Відповідно до Плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі – Концепція), до ключових пріоритетів реформи було віднесено формування приблизно 1500 спроможних територіальних громад, здатних стимулювати місцевий розвиток та надавати якісні й доступні публічні послуги на місцях (замість більш ніж десятка тисяч міських, селищних і сільських рад, неспроможних виконувати власні та делеговані повноваження). У рамках виконання цього завдання було заплановано вирішити також проблему «дублювання» повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів.

Втілення в життя Концепції передбачало створення правових засад для добровільного об'єднання територіальних громад вже протягом 2014 р.

Протягом 2015 - 2017 рр. Уряд планував завершити процес об'єднання територіальних громад, після чого реорганізувати органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади на новій територіальній основі, а також уніфікувати та стандартизувати публічні послуги, що надаються на місцях. Водночас передбачалося внесення змін до Конституції України в частині утворення виконавчих органів обласних та районних рад, моделювання адміністративно-територіальних одиниць у регіонах.

В умовах викликів територіальній цілісності спроможність Верховної Ради ухвалювати рішення щодо конституційних змін у частині децентралізації влади у 2014 - 2015 рр. була обмежена [23]. За таких обставин

основний акцент було зроблено на формуванні територіальних громад, спроможних до розвитку та забезпечення якісними та доступними публічними послугами на місцях.

Першим кроком на цьому шляху стало ухвалення Закону «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р., який дозволив громадам об'єднувати свої зусилля для вирішення спільних господарських та інших проблем, а також реалізовувати спільні проекти розвитку. Додатковим стимулом для співробітництва територіальних громад стала підтримка проектів міжмуніципального співробітництва від Державного фонду регіонального розвитку.

Докорінні зміни на шляху формування спроможних громад внесли ухвалені 05.02.2015 р. Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [24] та затверджена 08.04.2015 р. Методики формування спроможних територіальних громад, розроблена Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [25]. Методика формування спроможних територіальних громад регламентує вимоги до Перспективних планів формування територій громад кожної області, а також визначає критерії для потенційних адміністративних центрів ОТГ.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» надав об'єднаним територіальним громадам (ОТГ) такі самі повноваження, як у міст обласного значення; унормував прямі міжбюджетні відносини ОТГ із Державним бюджетом; передбачив фінансову підтримку ОТГ (загальний обсяг спеціальної державної підтримки розподіляється між бюджетами ОТГ пропорційно їхній площі та кількості населення) тощо. При добровільному об'єднанні громад має бути враховано історичні, культурні та етнічні чинники, а якість і доступність публічних послуг, що надаються в ОТГ, не можуть бути гіршими, ніж до об'єднання.

Таким чином, розширення повноважень органів місцевого самоврядування спроможних громад, а також фінансове заохочення процесів

добровільного об'єднання громад створило нормативно-правове підґрунтя для стрімкої динаміки формування ОТГ.

Завдяки Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад», підписаного Президентом 17 березня 2017 р. стало можливим нарощування темпів формування спроможних громад. Як додатковий стимул, Закон дозволив за спрощеною процедурою приєднуватися до ОТГ тим громадам, які мають відповідну спільну межу і за перспективним планом формування територій громад області належать до цього об'єднання. Відповідно до Закону, голову ОТГ, до якої приєднується сусідня громада, не переобирають, а вибори депутатів ради ОТГ проводяться лише на приєднаній території. Водночас приєднана громада стає старостинським округом у відповідній ОТГ, а голова приєднаної громади стає старостою і входить до виконавчого комітету ОТГ (за посадою). Як і у випадку добровільного об'єднання громад, ініціатором приєднання можуть бути голова, депутати чи мешканці ОТГ або приєднуваної громади [26].

Уже за рік механізм приєднання було застосовано щодо міст обласного значення – ключових центрів економічної активності. Так, 3 квітня 2018 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення». Саме формат приєднання громад до міст обласного значення відносять до ключових рушіїв добровільного об'єднання громад на новому етапі реформи децентралізації. Старт нового етапу реформи децентралізації відображено у Плані заходів Уряду з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 рр., що було ухвалено 23 січня 2019 р. Ключовим завданням цього етапу є затвердження нової територіальної основи для діяльності органів влади на рівні громад шляхом фіналізації процесу добровільного об'єднання громад.

Суспільний запит на подальше підвищення спроможності громад та політична воля до проведення місцевих виборів 2020 року на новій територіальній основі актуалізували потребу завершити процес формування об'єднаних громад за допомогою додаткових нормативно-правових стимулів. Йдеться про прискорення затвердження перспективних планів ОТГ усіх областей із 100% покриттям територій; максимальне сприяння добровільному об'єднанню/приєднанню громад, особливо до міст обласного значення; затвердження території громад усіх областей, тобто завершення створення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Це означає, що впродовж 2019 р. процес об'єднання територіальних громад залишався добровільним, тоді як не виключалася можливість застосування адміністративного способу затвердження території громад усіх областей у 2020 р. [27, с. 12-15].

Відзначивши прогрес формування спроможних територіальних громад та секторальної децентралізації, слід визначити також певні проблеми, що виникають у процесі імплементації реформи та можуть стати на заваді досягненню її стратегічних цілей.

Так, на сьогодні необхідною умовою динамічного розвитку України є інституційне реформування органів влади на місцях, що дозволить подолати їхнє дублювання функцій і нестаток прозорості, а також призведе їх у відповідність до ринкових умов. Термін «інституалізація» походить від латинської (*institutum* – встановлення, створення) – організація будь-яких нових громадських інститутів, їхнє правове та організаційне закріплення, або унормування інших суспільних відносин.

Термін «інституалізація місцевого самоврядування» пропонується розглядати як:

– певну організацію місцевого самоврядування як владного інституту на місцях, що має визначений правовий та організаційний статус;

– встановлення й розвиток норм і правил життєдіяльності місцевих громад як організованих інституцій, певним чином формалізовані та впорядковані на визначеній території;

– процес перетворення (модернізації) місцевого самоврядування у часовому просторі, набуття ним нових якісних ознак [28, с. 63].

Проведення адміністративно-територіальної реформи не може розглядатись відокремлено від процесів реформування системи місцевого самоврядування. Громада – це адміністративно-територіальна одиниця, до якої входять одне або кілька сіл, селищ, міст і яка є територіальною основою діяльності органів місцевого самоврядування з надання населенню основних соціальних послуг. Місцеве самоврядування на практиці повинно втілювати інтереси територіальних громад. При цьому роль місцевого самоврядування для процесів просторової організації публічної влади пояснюється тим, що влада територіальних громад є найбільш соціально орієнтованою формою здійснення публічної влади і виступає потужним каталізатором формування громадянського суспільства, оскільки свідома участь жителів у процесі утворення гідних умов життя на певній території сприяє формуванню у них відповідальності за вирішення місцевих проблем, тим самим підвищуючи їх загальну соціальну та громадянську активність [29, с. 47].

Заходи з інституціонального вдосконалення системи місцевого управління повинні ґрунтуватися на вироблених світовою практикою принципів функціонування владних інституцій у демократичній, соціальній, правовій державі, серед яких ключове значення мають:

– пріоритетність законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів місцевого самоврядування;

– незалежність здійснення їхніх функцій та повноважень від виконавчої, законодавчої і судової влади у межах, визначених Конституцією і законами України;

– здійснення внутрішнього та судового контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, насамперед, з позиції

забезпечення поваги до особи та справедливості, а також постійного підвищення ефективності управлінської лояльності на місцях;

– відповідальність органів місцевого самоврядування, посадових осіб за свої рішення, дії чи бездіяльність перед громадою та окремими громадянами, права яких були порушені;

– запровадження механізму контролю за функціонуванням місцевої влади з боку суспільства через громадянські інститути та засобами прямої демократії;

– принципи ефективності, відкритості та доброчесності в роботі органів місцевого самоврядування [28, с. 64].

Успіх інституціонального реформування місцевого самоврядування залежить від участі самих місцевих чиновників у цьому процесі, які повинні постійно підвищувати свій професіоналізм, бути відповідальними та порядними.

Виклики сучасності актуалізують також проблему розвитку місцевого самоврядування через розробку стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» під територіальною громадою розуміється жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільним об'єднанням жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Однією з головних цілей проведення об'єднання територіальних громад є економічна ефективність, а тому важливим чинником у цьому процесі має стати науково обґрунтоване формування стратегії розвитку територіальних громад.

Стратегія розвитку об'єднаної територіальної громади характеризуватися наступними рисами:

– орієнтується на ті напрями розвитку громади, які становитимуть для неї найбільший шанс в майбутньому;

- характеризується точним визначенням стратегічних та операційних цілей, завдань для їх реалізації;
- окреслює конкурентні переваги громади у відношенні до ближнього і дальнього оточення – визначає стратегію динамічного розвитку;
- є результатом праці представників всіх груп громади, починаючи з місцевої влади та завершуючи мешканцями громади;
- пов'язана з іншими документами стратегічного характеру.

Українське місцеве самоврядування, перебуваючи під впливом європейської демократії, будує політичні інститути за певним зразком, впроваджує законні та підзаконні акти щодо реалізації положень Європейської Хартії тощо.

Так, стратегічними напрямками розвитку територіальних громад сьогодні визначаються:

- 1) створення сучасної соціальної інфраструктури громади;
- 2) ефективне використання обмежених природних ресурсів місцевого значення для задоволення потреб громади; якісне надання послуг;
- 3) підтримку бізнесового середовища та створення максимальної кількості робочих місць шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату на території громади;
- 4) розробка кадрової політики для соціальної сфери;
- 5) співпрацю з фондами й радами іншого рівня, що дає можливість додаткового співфінансування програм розвитку територіальних громад чи вирішення окремих актуальних питань та посилює місцеві бюджети;
- 6) співпрацю з громадськістю, у тому числі через консультації з мешканцями громади з актуальних питань.

Треба зазначити, що початковий етап децентралізації влади та місцевого самоврядування вказав на низку стратегічних і тактичних вад чинної моделі реформи місцевого самоврядування. У стратегічному плані залишається невизначеним та нечітким інструментарій досягнення таких пріоритетів: деолігархізації регіонального розвитку та забезпечення

територіальної цілісності в умовах зовнішніх загроз та наростання відцентрових тенденцій на центральному та регіональному рівнях. У тактичному плані недостатньо зусиль з підтримки та заохочення самоврядних засад реформи. З-поміж цих проблем треба виділити також: обмеженість повноважень та нечітке розмежування функцій між центром та регіонами; високий рівень бюджетно-фінансової залежності місцевих бюджетів від центру; невирішеність питань пов'язаних з землевідведенням, реєстру прав на землю на місцевому рівні; застарілий адміністративно-територіальний устрій, що не відповідає вимогам часу і сучасним викликам. Проблематичним є задеклароване проведення добровільного об'єднання громад, розширення повноважень місцевих громад щодо користування земельними ресурсами, зміна адміністративно-територіального устрою України.

Отже, на завершальному етапі реформи місцевого самоврядування необхідно запровадити більш оптимальну модель територіальної організації влади. З метою формування конкурентоспроможних та здатних до саморозвитку територіальних та місцевих громад пропонується здійснити їх об'єднання за територіальним принципом у функціональні регіони, врахувавши економічні, інфраструктурні, природно-ресурсні, культурні, етнічні, мовні та релігійні уподобання населення. Розвиток муніципальної економіки України має стати центральним елементом і метою здійснення економічних реформ та політики децентралізації.

1.3. Зарубіжний досвід реформування системи місцевого самоврядування

Ураховуючи, що більшість розвинутих країн світу мають давні традиції проведення децентралізаційних реформ, зарубіжний досвід для України є

вкрай важливим та актуальним.

У розвинених країнах місцеве самоврядування має велике функціональне навантаження: воно зміцнює основи народовладдя та громадянського суспільства, створює умови для забезпечення життєвих потреб та інтересів населення, стабілізує політичну систему, забезпечує єдність країни [30, с.142].

Принцип місцевого самоврядування є однією з найважливіших ознак будь-якої демократичної держави. Він закріплений Європейською хартією місцевого самоврядування, Всесвітньою декларацією місцевого самоврядування та іншими міжнародними документами. Кожна європейська країна на підставі історичного, соціального, культурного, економічного розвитку створила власну модель місцевого самоврядування із самобутнім механізмом формування органів управління місцевими справами. Рада Європи виробила певні стандарти щодо організації й управління на місцях, що стало об'єднуючим чинником стосовно європейської моделі місцевого самоврядування. Приєднавшись до Європейської хартії, кожна держава зобов'язалась дотримуватися загальноєвропейських стандартів, але при цьому вона має право сформувати національну модель самоврядування на основі власних потреб і традицій.

Однією з таких європейських країн є Франція, яка розробила дієздатну та ефективну модель місцевого самоврядування, сформувала правову базу з цих питань. Складовими частинами адміністративно-територіальної структури Франції є: комуна, кантон, округ, департамент і регіон. При цьому кантон і округ не мають виборних органів управління та самоврядування, а є територіями, в межах яких діють деякі спеціальні адміністративні органи. Округами управляє супрефект, який призначається зверху. Кантони являють собою історико-географічні одиниці, які використовуються як виборчі округи для виборів до ради департаменту [33].

Територіальними самоврядними колективами Франції, що мають виборні органи самоврядування, є регіони, департаменти та комуни.

Традиційно основною одиницею адміністративно-територіального поділу Франції є департамент. Для вирішення сучасних економічних і соціальних проблем департамент виявився неефективною малопотужною одиницею, тому регіони мають власний бюджет, розробляють власні плани економічного та соціального розвитку, а також облаштованості території і розвитку інфраструктури [34, с. 48].

Головним представницьким органом регіону є регіональна рада, члени якої обираються шляхом загальних і прямих виборів у пропорційній виборчій системі.

Департамент у Франції є другим рівнем адміністративно-територіального устрою, на якому паралельно працюють два органи влади: генеральна рада як орган самоврядування та префект як орган державної влади. Генеральна рада зі свого складу обирає голову ради, який одночасно є керівником виконавчого органу департаменту. Генеральна рада має право вирішувати всі питання, що належать до компетенції департаменту і не належать до компетенції інших органів департаменту, наприклад: надання соціальної допомоги, опіка над недієздатними, охорона прав дітей і материнства, утримання доріг місцевого значення, організація транспортного забезпечення школярів, підтримка функціонування коледжів і початкових шкіл тощо [34, с. 50].

У Німеччині місцеве самоврядування регулюється Основним законом Федеративної Республіки Німеччини, конституціями німецьких земель, хартіями міст Німеччини. Згідно з Комунальною конституцією органами громади є представництво громади і бургомістр. Представництвом громади є представництво громадян як найвищий орган громади, який приймає рішення і виражає волю громадян. У містах він має назву представництва міста. Представництво громади компетентне в усіх важливих справах громади, слідкує за виконанням рішень, якщо вони не делеговані головній комісії чи бургомістру згідно із законом, головним статутом чи рішенням представництва громади. Крім визначених законом завдань представництва

громади, вагомими є справи політичного значення, справи, які мають економічний вплив, чи окремі рішення, які мають принципове значення для громади [35, с. 41].

Представництво громади є найвищим службовим органом, якщо не визначено інше. Внутрішні справи представництва громади регулюються регламентом роботи. В окремих випадках представництво громади може повертати для вирішення справи, які були делеговані, але якщо ці справи делеговані згідно з головним статутом, то рішення про їх повернення приймається лише більшістю від усіх представників громади.

У Німеччині муніципальна взаємодія відбувається відповідно до приписів закону про муніципальне співробітництво та порядку управління спільнотою. Співробітництво на місцевому рівні поширюється: на спільне забезпечення питною водою, очищення стічної води, збирання сміття; спільні шкільні установи; спільні лікарні; установи з проблем міграційних потоків; установи з питань роботи з молоддю, дитячими садками; організація руху, а в міжсезонні періоди і муніципальний нагляд за транспортними потоками [35, с. 42].

На відміну від вищезазначених Європейських країн, Іспанія розбудовувалася згори донизу.

Перехід Іспанії до демократії був взірцем залагодження суперечностей між елітами основних партій. Процес демократизації супроводжувався децентралізацією і запровадженням самоуправління на регіональному й місцевому рівнях. Хоча офіційно Іспанія є парламентською монархією, її нова система самоврядування трансформувала режим із централізованої держави у країну, де владу поділяють владні органи центрального, регіонального й місцевого рівнів. Конституційне врегулювання стало результатом низки компромісів між політичними силами, які хотіли зберегти стару централізовану систему, і тими, що ждали більш федералізованої системи регіонального розмежування, аж до права на самовизначення і створення власних держав [33].

На місцевому рівні самоврядування функціонує через низку виборних органів влади і спеціальні міжмуніципальні або субмуніципальні одиниці, тобто відповідно до Реєстру місцевих одиниць державного управління, даних Генеральної дирекції правового режиму та Міністерства у справах апаратів державного управління сформувалися такі ланки державного управління: Центральний уряд, автономні області (17), провінції (43, раніше їх було 50, але 7 із них злилися з автономними областями), острівні ради (10 – на Балеарських і Канарських островах відповідно три і сім острівних рад прийшли на зміну провінційним адміністраціям), міста-округи (3 – райони Барселони (2) і Валенсії (1)), райони (49 – органи самоуправління типу окружних у Каталонії), об'єднання (спілки) муніципалітетів, муніципалітети (8 084) і субмуніципальне самоуправління (3 695).

Структура влади в автономних громадах аналогічна структурі державного управління на центральному рівні: Законодавча асамблея, що обирається за пропорційною системою, Урядова рада, що має виконавчі й адміністративні повноваження, та голова Урядової ради, якого обирає асамблея та схвалює король.

Голова Урядової ради підзвітний асамблеї. Конституція визначає обсяг повноважень і функціональних обов'язків, що покладаються на кожний із цих органів [33].

Місьцеве урядування в Іспанії є третім рівнем багаторівневої урядової системи. Крім центрального уряду та 17 регіональних урядів, існує близько 8 000 місцевих утворень. Фактично, третій рівень урядування є найбільш складним та неоднорідним порівняно з двома першими. Існують муніципалітети, провінції, форальні громади в Країні Басків та Наваррі, комаркас в Каталонії, кабільдос на островах та манкомунідадес (спеціальні об'єднання кількох муніципалітетів), кожен з яких має спеціальні інституційні параметри, правила та завдання врядування [33].

Це різноманіття є особливою та актуальною рисою іспанської системи. При цьому муніципалітети є основою місцевої системи. Жодна з інших

згаданих установ не є можливою альтернативою муніципалітетам і не послаблює їхню роль як центральної частини місцевої системи. Як і уряди автономних областей, вони управляються виборними керівниками й радами, і хоча функціонують під керівництвом центрального уряду й урядів автономних областей, мають також значний ступінь самостійного урядування. Органи місцевого самоврядування в Іспанії тісно пов'язані з історичною традицією місцевої самостійності або грамотами про привілей, дарованими в добу Середньовіччя і християнської реконквісти, і місцевої самобутності.

Отже, Іспанія – це приклад того, як централізована держава, де управління з центру сприймалось як норма й панувало глибоке переконання, що таке управління є єдиною раціональною формою влади, змогла успішно запровадити децентралізацію. Вона обрала таку модель децентралізації, за якої ступінь самоврядування визначався самими регіонами, а не нав'язувався їм свавільно згори. Громади, що прагнули вищого рівня самоврядування з особливих соціальних, культурних і географічних причин, змогли його отримати.

Отже, можна зазначити, що різні історичні умови розвитку зарубіжних країн сприяли формуванню декількох моделей організації місцевого самоврядування, специфічними ознаками яких є типи та форми взаємовідносин органів місцевого самоврядування з органами державної влади.

На разі в європейських країнах виділяють три основні моделі місцевого самоврядування, які склалися під час децентралізаційних реформ, а саме: континентальна, англосаксонська, змішана. Основні характеристики зазначених моделей місцевого самоуправління наведено в таблиці 1.2.

У цілому в Європі місцеве самоврядування має дві характерні ознаки – північну та південну. Скандинавські (північні) країни відрізняються високим ступенем автономії місцевого самоврядування, країни Південної Європи (південні) – низьким [39, с. 411].

Таблиця 1.2 – Характеристики зарубіжних моделей місцевого самоврядування

Модель місцевого самоврядування	Країни, що використовують	Основні ознаки
Континентальна	Франція, Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Польща, Болгарія	Поєднання прямого державного управління і місцевого самоврядування. Певна ієрархія системи управління, в якій місцеве самоврядування є ланкою в порівнянні з державною владою. Обмежена автономія місцевого самоврядування, наявність на місцях спеціальних державних уповноважених, які контролюють органи місцевого самоврядування
Англосаксонська	Великобританії, Ірландії, США, Канаді, Індії, Австралії, Новій Зеландії	Високий рівень автономії місцевого самоврядування, виборність та контроль з боку населення. Відсутність на місцях спеціальних державних уповноважених, на яких покладена функція контролю над органами місцевого самоврядування. Відсутність місцевих адміністрацій (органів державної влади на місцях)
Змішана	Німеччина, Австрія	У деяких ланках місцевого самоврядування виборний орган може бути і ланкою муніципального управління, і представником державної адміністрації

Джерело: складено автором на основі [37, с. 685; 38, с. 47]

Світова практика має великий організаційний та економічний досвід формування місцевого самоврядування. Адміністративно-територіальний устрій зарубіжних країн формувалася, як правило, під впливом географічних чинників у їх сукупності з економічними, соціальними та демографічними особливостями територій. Формування цих чинників, зумовлене динамікою суспільного прогресу, призводить до відповідних змін в адміністративно-територіальному устрої держави. Проте зазвичай вони не є надто радикальними, а самі держави досить обережно ставляться до реформ територіального устрою [39, с. 47].

Так, реформи територіального устрою у Бельгії, Данії, Німеччині, Швеції, які проводилися у 1980–1990-х роках також мала поміркований характер. Зокрема, у Бельгії в 1975 р. за ініціативи Міністерства внутрішніх справ число муніципалітетів з 2 359 було скорочено до 596. Наприкінці 80-х

років у країні функціонувало лише 589 муніципалітетів. Така їх чисельність збереглася і дотепер. В Італії, відповідно до Закону Італійської Республіки про устрій місцевих автономій, що був прийнятий у 1990 р. було проведено оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію малочисельних ланок, які не володіли достатніми фінансовими ресурсами для вирішення місцевих проблем. Нові комуни створювалися в Італії за наявності не менше 10 тис. жителів, провінції – не менше 200 тис. жителів. Законом також було передбачено і фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із населенням чисельністю менше 5 тис. жителів або для їх приєднання до більших комун.

Швеція, як і інші країни, не уникнула необхідності реформування місцевого управління, зумовленого потребою перегляду кількості та розмірів територіальних одиниць. До середини 1940-х років у Швеції існувало більше 2 тис. комун із чисельністю населення всього у кілька сотень чи тисяч осіб, які не могли забезпечити виконання зростаючого обсягу власних завдань. Через хронічний дефіцит фінансових ресурсів не могли ефективно виконувати свої функції. Тому Швеція також вжила низку законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. У результаті цього кількість комун скоротилася майже в 10 разів – тепер їх налічується в країні лише 288 із середньою чисельністю населення 30 тис. осіб [40, с. 55].

Реформи місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, як правило, проводилися у межах реформи адміністративно-територіального устрою країни. Активний початок проведення реформ припадав в основному на 1960-65-ті роки минулого століття, але подекуди реорганізація місцевого управління триває і до цього часу. Основною метою проведення реформ було поліпшення надання послуг населенню на місцях шляхом передачі частини повноважень від органів державної влади місцевому самоврядуванню та збільшення участі громадянського суспільства у прийнятті важливих рішень щодо місцевого розвитку. У більшості країн цього було досягнуто шляхом

укрупнення територіальних одиниць. Так, у Данії протягом 1965-1975 рр. кількість муніципалітетів зменшилася з 993 до 275, у Нідерландах (1980-1991 рр.) – з 811 до 504, у Греції (1997-2000 рр.) – з 5 343 до 1 033 [41, с. 23].

Незважаючи на наявність національних особливостей у розподілі повноважень між місцевою та центральною владою, визначимо спільні ознаки, що характеризують децентралізаційні процеси в європейських країнах.

У сучасних умовах виділяють п'ять основних ознак, що притаманні децентралізації в європейських країнах (рис. 1.3).

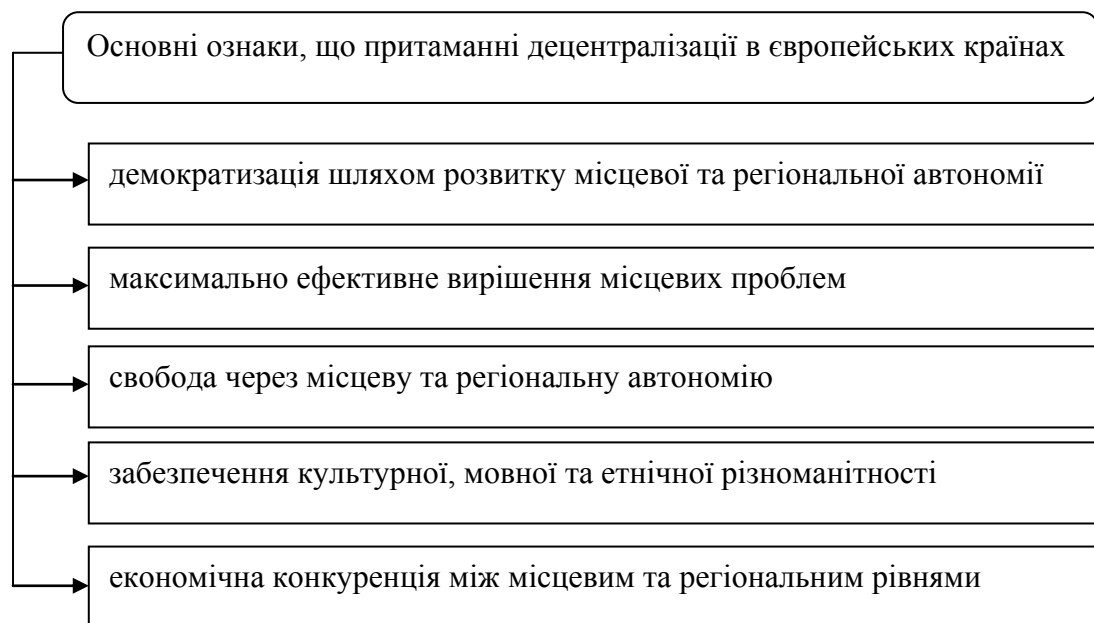

Рисунок 1.3. Ознаки, що притаманні децентралізації в європейських країнах [37, с.685]

Зарубіжний досвід свідчить про значущість децентралізації для країн, які перебувають у стадії глибинних змін у системі регулювання суспільних відносин. При цьому слід зазначити, що для України децентралізація є дієвим способом зміни суттєвих характеристик суспільства і має значний потенціал та перспективи для місцевого розвитку. На сьогоднішній день у світі не існує жодної універсальної моделі чи методології, яку б можна в повному обсязі і без змін застосувати в Україні. Ураховуючи досвід зарубіжних країн, питання впровадження економічних, соціальних і політичних перетворень на

регіональному і місцевому рівнях потрібно розглядати в контексті європейської інтеграції та сталого розвитку. Ефективна реалізація політики децентралізації державної влади вимагає від органів влади всіх рівнів наступних узгоджених заходів:

- утворення системи інституцій, здатної забезпечити узгодження політичних позицій щодо реформи місцевого самоврядування, здійснювати функції моніторингу, поточного контролю, інформаційно-методологічного забезпечення заходів, спрямованих на модернізацію сучасної системи місцевого самоврядування в Україні;

- забезпечення фінансово-економічних можливостей стимулювання розвитку місцевого самоврядування;

- реформування принципів і методів роботи, зокрема в галузі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Висновки до розділу 1

На сьогодні система місцевого самоврядування не задовольняє потреб суспільства. Україна потребує реформ і перш за все вони мають бути здійснені в системі адміністративно-територіального устрою задля підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Основною метою реформування місцевого самоврядування та територіальної організації в Україні повинні стати підвищення якості життя людини за рахунок створення умов для сталого розвитку територіальних громад як самостійних соціальних спільнот, члени яких матимуть можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів

прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Головні напрями реформування місцевого самоврядування й децентралізації влади наразі визначено в Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Концепція полягає в об'єднанні сіл у крупні громади, щоб передати таким утворенням широку фінансову та управлінську автономію. У перспективі заплановано запровадження інституту префектів, які будуть здійснювати нагляд за додержанням Конституції та законів України органами місцевого самоврядування на довіреній їм території.

Проведення структурних реформ дасть змогу досягти стійкого економічного ефекту за умови гармонізації пріоритетів і етапів зазначених реформ із реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

На даний час ефективного та швидкого розв'язання потребують проблеми інституційного, методологічного та науково-практичного характеру. Інституційний розвиток в Україні визначає пріоритетні завдання влади виходячи з взятих державою зобов'язань перед Європейським Союзом щодо реформування місцевого самоврядування: приведення чинного національного законодавства у відповідність з положеннями Європейської хартії місцевого самоврядування; оптимізація територіальної основи базового рівня місцевого самоврядування для забезпечення його матеріально-фінансової, інфраструктурної, кадрової спроможності здійснювати повноваження щодо надання належного рівня якості публічних послуг громадянам, а також для інтенсифікації місцевого економічного розвитку; впровадження механізмів та європейських практик доброго врядування на місцевому рівні, залучення громадян до процесу підготовки та прийняття рішень на місцевому рівні; забезпечення узгодження інтересів державної влади та місцевого самоврядування.

Стратегічними напрямками розвитку територіальних громад визначено: створення сучасної соціальної інфраструктури громади; ефективне використання обмежених природних ресурсів місцевого значення для задоволення потреб громади; якісне надання послуг; підтримку бізнесового середовища та створення максимальної кількості робочих місць шляхом формування сприятливого інвестиційного клімату на території громади; співпрацю з фондами й радами іншого рівня, що дає можливість додаткового співфінансування програм розвитку територіальних громад чи вирішення окремих актуальних питань та посилює місцеві бюджети; співпрацю з громадськістю, у тому числі через консультації з мешканцями громади з актуальних питань.

Досвід реформ у зарубіжних країнах свідчить, що децентралізація відіграє важливу роль у демократизації і трансформації суспільства, переходу до інститутів, заснованих на ініціативі та відповідальності окремої людини та громади. Децентралізаційні процеси в різних країнах мають як переваги, так і недоліки.

Серед основних переваг децентралізації варто відмітити створення передумов для успішного розвитку громадянського суспільства; більш ефективний розподіл бюджетних ресурсів з метою вирішення нагальних потреб територіальної громади; створення сприятливих умов для розвитку місцевого господарства та розвитку економіки регіону в цілому; забезпечення прозорості і гласності прийняття рішень на місцях, підвищення відповідальності місцевих органів за результати своєї діяльності; підвищення якості надання послуг та їх максимальне наближення до споживачів. Поряд із позитивними аспектами децентралізації існують і певні недоліки, до яких треба віднести: зниження скоординованості виконання делегованих повноважень; гальмування реалізації державних програм на фоні надання більшого значення місцевим політичним пріоритетам; намагання центральними органами влади уникнути відповідальності за надання

державних послуг населенню; неузгодженість делегованих повноважень і обов'язків із ресурсами для їх виконання.

Дослідження специфіки впровадження реформ місцевого самоврядування різних країн свідчить, що досвід кожної з них є унікальним та відображає специфіку розвитку окремої країни. Тому, на нашу думку, в Україні доцільним є упровадження зарубіжного досвіду з урахуванням особливостей економічного та політичного розвитку країни.

На основі аналізу зарубіжного досвіду можна визначити пропозиції щодо подальшої реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні:

- забезпечити широку інформаційно-роз'яснювальну роботу з питань реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- сприяти розвитку муніципального менеджменту, підвищенню рівня професійної компетенції посадових осіб місцевого самоврядування і депутатів місцевих рад із використанням кращих вітчизняних та європейських практик;
- удосконалити зміст, форми, методи, способи навчання посадових осіб місцевого самоврядування з метою забезпечення органів місцевого самоврядування сучасними управлінськими кадрами.
- модернізувати професійні програми, спрямовані на підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у сфері місцевого самоврядування;
- сприяти поширенню кращих муніципальних практик і методик у сфера місцевого і сталого розвитку, а також активізувати роботу щодо участі в підготовці та реалізації проектів міжнародної технічної допомоги, спрямованих на сталий розвиток місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів

Організаційний устрій муніципальної влади визначає значимість місцевих бюджетів у бюджетній системі країни, в потенціалі використання централізованих на різних рівнях фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних, соціокультурних, комунально-побутових проблем.

Відповідно до Бюджетного Кодексу України всі місцеві бюджети є самостійними, що забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів бюджету, правом місцевих органів влади визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України, правом відповідних місцевих рад самостійно і незалежно одне від одного розглядати та затверджувати відповідні місцеві бюджети [31].

Станом на 10.04.2020 р. в Україні сформовано 8838 місцевих бюджетів. Для більш детального аналізу типів місцевих бюджетів інформація представлена в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Кількість та типи місцевих бюджетів України на 2020 р. [32]

Типи місцевих бюджетів	Всього місцевих бюджетів (МБ)	%	з них мають взаємовідносини з державним бюджетом	Питома вага взаємодіючих МБ з державним бюджетом %
1	2	3	4	5
обласні бюджети, бюджет АРК	25	0,3	24	96,0
бюджети міст республіканського \ обласного значення	145	1,6	109	75,2
районні бюджети	488	5,5	448	91,8

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5
бюджети об'єднаних територіальних громад	872	9,9	872	100,0
бюджети районів у містах обласного значення	40	0,5	-	-
бюджети міст районного значення	164	1,9	-	-
бюджети селищ міського типу	507	5,7	-	-
бюджети сілрад (сіл)	6597	74,6	-	-
Разом	8838	100	1453	16,4

Як видно з таблиці 2.1, найбільшу питому вагу серед місцевих бюджетів України складають бюджети сіл 74,6%, на другому місці – бюджети ОТГ 9,9%, селищ міського типу 5,7% та районні бюджети 5,5%.

Зазначимо, що серед наведених вище типів бюджетів відносини з державним бюджетом мають лише бюджети ОТГ (100%), районні бюджети (91,8%), бюджети міст республіканського або обласного значення (75,2%) та обласні бюджети (96,0%).

Найбільшої нормативно-правової розробленості та найефективнішої реалізації набула складова децентралізації у сфері бюджетних відносин, яка полягає, зокрема, у зміцненні дохідної спроможності територіальних громад. Вона створювала підґрунтя для наступних етапів децентралізації, оскільки з початку реформування у 2015 р. стосувалася усіх (а не лише об'єднаних) територіальних громад.

Реформа міжбюджетних відносин у контексті реформи децентралізації – це стимулювання для місцевих громад ефективніше наповнювати свої бюджети, переходити на самозабезпечення та ретельно планувати свої видатки. Починаючи з 2015 р. джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено за рахунок передачі з державного до місцевих бюджетів низки податків, зборів та неподаткових платежів. Такі зміни привели до зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Відповідно до Бюджетного Кодексу України (БКУ) доходи бюджету мають наступну класифікацію: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти.

Доходи, які зараховуються до бюджетів ОТГ, визначено статтями 64 (загальний фонд), 69¹ (спеціальний фонд) та ч.1 статті 71 (доходи бюджету розвитку) БКУ.

Доходи місцевих бюджетів мають таку структуру: доходи загального фонду (ключові податки: податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок, плата за землю, інші податки та збори, акцизний податок з пального, акцизний податок з роздрібного продажу підакцизних товарів).

Доходи спеціального фонду: власні надходження бюджетних установ, митний експеримент для ремонту доріг, екологічний податок, інші надходження, пайова участь у розвитку інфраструктури населеного пункту, кошти від продажу землі.

До надходжень бюджету розвитку відносяться: кошти від відчуження майна, що перебуває в комунальній власності, 90% коштів від продажу земельних ділянок не сільськогосподарського призначення, капітальні трансферти з інших бюджетів, місцеві запозичення, кошти пайової участі, плата за надання місцевих гарантій, дивіденди, кошти від повернення кредитів, наданих з відповідного бюджету та відсотки, сплачені за користування ними.

Додатково Бюджетний кодекс передбачає механізм передачі коштів із загального фонду до спеціального (бюджету розвитку) — ці кошти і є основним джерелом надходжень бюджету розвитку місцевих бюджетів, у тому числі ОТГ.

Доходи загального фонду місцевих бюджетів України за 2018-2020 р. наведені у таблиці 2.2.

Як видно з таблиці 2.2, найбільшу частку в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів на 2019 р. становлять субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам, в той час як у 2020 р. – податок та

збір на доходи фізичних осіб 41,2%. Отже, можна зробити висновок, що станом на 2020 р. завдяки реформі децентралізації вдалося наростити дохідну частину місцевих бюджетів за рахунок збільшення податкових надходжень.

Таблиця 2.2 – Розподіл доходів загального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2020 рр.

Назва	2018		2019		2020		Відхилення 2020 від 2018	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Податок та збір на доходи фізичних осіб	259866,6	50,1	165504,4	31,9	125985,4	41,2	-133881,2	-51,5
Податок на прибуток підприємств	9300,1	1,8	10220,5	2,0	7378,9	2,4	-1921,2	-20,7
Податок на майно	31272,1	6,0	37993,9	7,3	27540,5	9,0	-3731,6	-11,9
Єдиний податок	29564,2	5,7	35270,2	6,8	26481,5	8,7	-3082,7	-10,4
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів.	6353,7	1,2	6323,1	1,2	5345,7	1,7	-1008,0	-15,9
Акцизний податок з ввезених на територію України підакцизних товарів	5891,9	1,1	5949,0	1,1	4595,3	1,5	-1296,6	-22,0
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	25166,1	4,8	25857,5	5,0	16210,1	5,3	-8956,0	-35,6
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	138158,8	26,6	218497,8	42,1	82966,2	27,1	-55192,6	-39,9
Інші	13564,2	2,6	13898,6	2,7	9218,1	3,0	-4346,1	-32,0
Всього	519137,7	100,0	519515,0	100,0	305781,8	100,0	-213355,9	-41,1

Джерело: складено автором на основі [42]

Спеціальний фонд має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей. Станом на 2020 рік у складі спеціального фонду місцевого бюджету сформований бюджет розвитку. Статті доходів спеціального фонду, у т. ч. бюджету розвитку, наведені у таблиці 2.3 (складено за ст. 69¹ БК).

Таблиця 2.3 – Розподіл доходів спеціального фонду місцевих бюджетів України у 2018-2020 рр.

Назва	2018		2019		2020		Відхилення 2020 від 2018	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	13907,1	30,9	15946,7	38,9	17447,2	56,9	3540,1	25,5
Інші джерела власних надходжень бюджетних установ	11407,8	25,3	9376,4	22,9	3965,6	12,9	-7442,2	-65,2
Надходження для реалізації пункту 33 прикінцеві положення	3285,7	7,3	-	-	-	-	-	-
Надходження від плати за послуги що надаються бюджетним установам згідно з законодавством	7771,0	17,3	8101,7	19,8	3858,0	12,6	-3913,0	-50,4
Екологічний податок	2141,8	4,8	2238,1	5,5	1519,2	5,0	-622,6	-29,1
Кошти від продажу землі	1436,8	3,2	1915,7	4,7	1251,7	4,1	-185,1	-12,9
Надходження коштів пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту	3285,7	7,3	1535,6	3,7	1072,6	3,5	-2213,1	-67,4
Кошти від відчуження майна що перебуває у комунальній власності	696,9	1,5	1003,9	2,4	736,5	2,4	39,6	5,7
Цільові фонди	678,1	1,5	601,9	1,5	512,4	1,7	-165,7	-24,4
Інші доходи	391,5	0,9	280,5	0,7	280,5	0,9	-111,0	-28,4
Всього	45002,4	100,0	41000,5	100,0	30644,0	100,0	-14358,4	-31,9

Джерело: складено автором на основі [42]

Серед доходів спеціального фонду місцевих бюджетів найбільшу частку, а саме 56,9% станом на 2020 р. становлять субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Тоді як їх частина становила лише 38,9% у 2019 р. та 30,9% у 2018р. Аналіз даних таблиці 2.3 дозволяє зробити висновок про зменшення питомої ваги власних надходжень в структурі

доходів спеціального фонду, а саме інші джерела власних надходжень зменшились з 25,3% у 2018 році до 12,9% у 2020 році. Тобто, спеціальний фонд місцевих бюджетів більшою частиною складається з коштів що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів та меншою мірою з податкових надходжень місцевих бюджетів.

Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. За 2015-2019 роки в Україні добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли близько 4500 колишніх місцевих рад. 11 млн. людей проживають в ОТГ. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими [42].

12 червня 2020 року Уряд затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня, відповідно до якого в Україні буде 1469 територіальних громад, які покриватимуть усю територію країни [42].

Реформа децентралізації в Україні дозволила суттєво наростити доходну частину місцевих бюджетів. Однак, одночасно фінансування більшої частини видатків, пов'язаних з життям територіальних громад, тепер здійснюється за рахунок їхніх бюджетів [32].

Найвагомішим результатом бюджетної децентралізації є зростання частки місцевих податків та зборів у доходах місцевих бюджетів з 2,5 % у 2012-2014 роках до 30 % у 2018 році, в основному за рахунок передання окремих податків та зборів до місцевих бюджетів. У 2018 році обсяг місцевих бюджетів вперше перевищив обсяг державного бюджету і склав 52 % консолідованого бюджету України. Для порівняння, у 2014 році ця частка складала 42 %. Стандарт співвідношення доходів державного та місцевих бюджетів більшості країн ЄС – 50:50 – може вважатися досягнутим. Через місцеві бюджети в Україні перерозподіляється понад 15 % ВВП.

На рисунку 2.1, представлено частину податкових надходжень від ВВП, яка перерозподіляється на рівні місцевих бюджетів в країнах Європи та

в Україні за даними Організації економічного співробітництва і розвитку та Державного казначейства України.

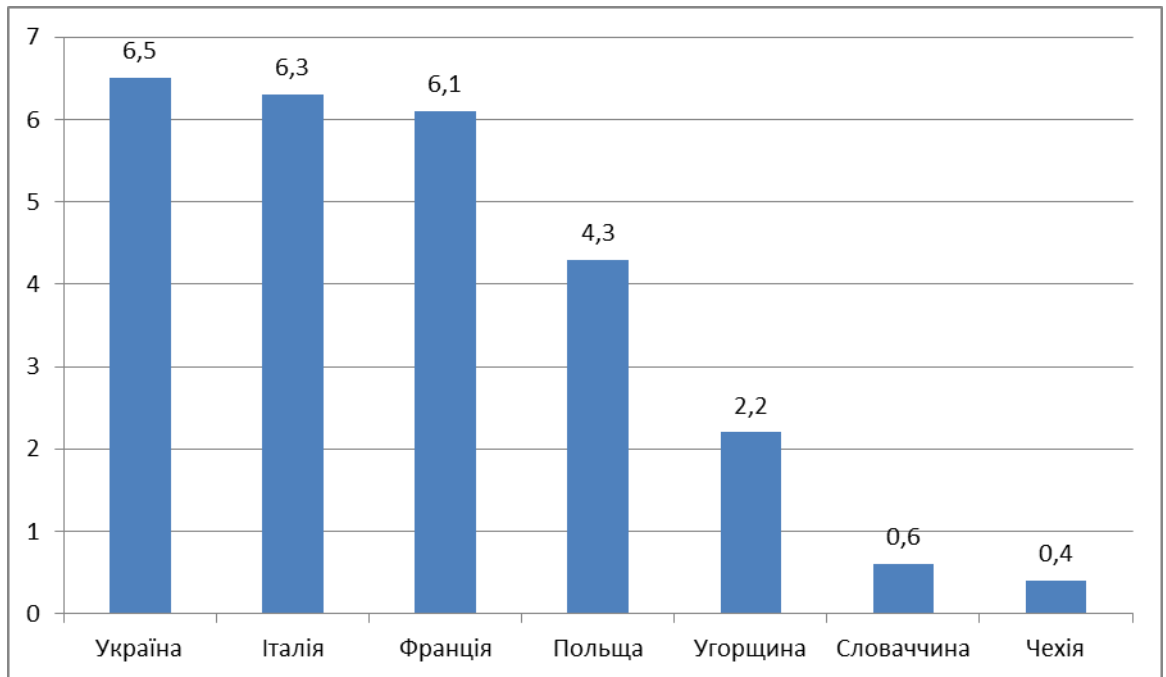

Рисунок 2.1. Податкові надходження місцевих бюджетів у % до ВВП в країнах Європи та в Україні [32]

В країнах Європи місцеві бюджети наповнюються за рахунок надходжень від оподаткування нерухомого майна (в т.ч., землі), частка яких сягає третини, а в деяких випадках може перевищувати половину усіх податкових надходжень до бюджетів. В порівнянні з Україною частка надходжень від оподаткування нерухомого майна та землі порівняно невисока – 13% надходжень від оподаткування нерухомого майна та (в т.ч., майже 10% – від оподаткування землі) [32].

На рисунку 2.2 представлено структуру податкових надходжень місцевих бюджетів в країнах Європи та в Україні. Як видно з рисунку 2.2, місцеві бюджети України за своєю структурою більше подібні до місцевих бюджетів Польщі. Однак порівнюючи структуру місцевих бюджетів України та місцевих бюджетів Польщі можна сказати, що в структурі доходів місцевих бюджетів в Україні ПДФО становить більше половини від усіх

надходжень, а саме 63,4 % в той час коли в дохідній частині Польщі ПДФО становить 51% від усіх надходжень. Пояснити таку досить високу питому вагу ПДФО в структурі надходжень можна тим, що в країнах Європи не існує єдиного податку. В той же час доходи самозайнятих осіб в країнах ЄС оподатковуються на загальних підставах, а на кінець податкового року застосовують податкове відшкодування [32].

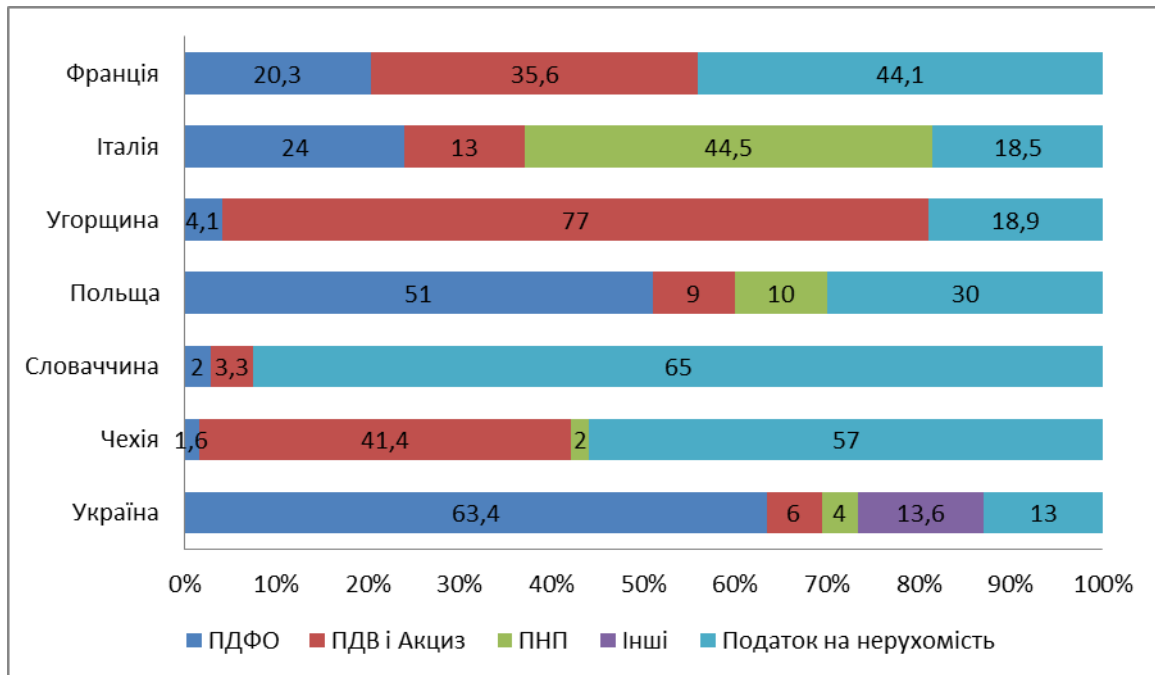

Рисунок 2.2. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів, в країнах Європи та в Україні, % [32]

Таким чином, для розвитку місцевих бюджетів територіальних громад в Україні потрібно посилити фінансову незалежність цих бюджетів. До методів посилення фінансової незалежності місцевих бюджетів територіальних громад можна віднести: включення податку на прибуток комунальних підприємств, податку на землю, плату за торговий патент на підприємницьку діяльність, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва до дохідної частини місцевих бюджетів; збільшення надходжень до місцевих бюджетів, за рахунок запровадження податку на нерухомість та розкіш (багатство) для фізичних осіб та включення цих податків до бюджетів територіальних громад.

Закріплення певної частини загальнодержавних податків на рівні бюджетів територіальних громад може стати ще одним джерелом надходжень місцевих бюджетів. До них можна віднести такі податки як акцизний збір з вітчизняних товарів, податок на прибуток та ПДВ.

В процесі формування нових організаційно-територіальних громад потрібно зазначити на необхідності нарощувати власну дохідну базу бюджетів місцевого самоврядування для забезпечення фінансової самостійності при реалізації своїх функцій.

2.2. Основні засади регіональної політики щодо підприємницької діяльності в умовах децентралізації

Підприємництво є важливою складовою зміцнення конкурентоспроможності економіки будь-якої країни. З моменту набуття Україною незалежності відбувалось поступове становлення вітчизняного підприємництва як самостійного соціально-економічного явища. Розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів та послуг, створення ефективного конкурентного середовища, стимулювання інноваційного розвитку, відродження підприємницької ініціативи населення, створення додаткових робочих місць та підвищення гнучкості зайнятості, зміцнення регіональних економік – це дуже важливі завдання, що стоять перед вітчизняним підприємництвом. Невід’ємними складовими сучасного підприємництва є малий та середній бізнес, на який покладаються функції прискорення структурної перебудови економіки, підвищення організаційної ефективності використання ресурсів.

На сьогодні 99,98% юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців (ФОП), зареєстрованих в Україні, належать до суб’єктів малого і середнього підприємництва. У секторі МСП здійснює комерційну діяльність понад 6,9

млн. осіб, або близько 82% від усіх зайнятих. На сектор припадає 65% обсягу реалізації товарів, робіт та послуг та 64% валової доданої вартості.

Малі та середні підприємства займають велику частку в таких галузях, як будівництво, адміністративне та допоміжне обслуговування, професійна, наукова та технічна діяльність, в кожній з яких на них припадає понад 90% зайнятості. Крім того, на МСП припадає більш як 70% зайнятості в секторах торгівля, сільське, лісове та рибне господарство, інформаційні послуги [45].

На кінець 2020 року в Україні налічувалось 1973 тис. суб'єктів малого і середнього підприємництва, з яких 1,59 млн. фізичних осіб-підприємців і 355 тис. юридичних осіб-підприємців [44].

В структурі підприємств співвідношення великих, середніх і малих підприємств практично не змінилось протягом 2018-2020 рр. Як і раніше у 2020 році менше 0,1 відсотка усіх підприємств представлено великими підприємствами. Частка середніх підприємств складає 0,9 %, відповідно майже 99 % становить питома вага малих підприємств, з яких майже 97% мають статус мікропідприємств.

Найбільша кількість малих і середніх підприємств традиційно зосереджена в м. Києві – 25%, Дніпропетровській – 11,2%, Донецькі – 6,8%, Харківській-6,7%, Львівській-5,5%, Київській-5,5%, Одеській – 5,2% областях.

Слід зазначити, що кількість великих підприємств впродовж трьох останніх років значно зростає: з 339 одиниць у 2017 році, 446 – у 2018 році, 518 – у 2019 році, але у 2020 році спостерігається незначне їх зменшення – 512 одиниць. Незважаючи на достатньо позитивну динаміку, слід зазначити, що на діяльність великих підприємств впливає загальноекономічна криза та поширення пандемії COVID-19.

Впродовж 3-х останніх років спостерігається також зростання кількості середніх підприємств. Так, на кінець 2018 року в Україні було зареєстровано 16,5 тис середніх підприємств, кількість яких зроста порівняно з попереднім роком на 1222 одиниці (8,0%). А в порівнянні з 2010 роком у 2018 році

кількість середніх підприємств щороку зменшилась на 4867 одиниць або на 22,8 %. На кінець 2020 року в Україні зареєстровано 17,9 тис середніх підприємств.

Кількість малих підприємств у 2020 році зросла в порівнянні з 2018 роком на 132 448 одиниць (7,3 %) і досягла майже 1955,1 тис. Проте, це не можна назвати успішними здобутками, оскільки це лише незначний крок в напрямку повернення втрачених у 2010 році позицій, коли кількість малих і середніх підприємств становила 2 161 999 одиниць, тобто скоротилося на 20,6 тис. одиниць.

Позитивна динаміка в розвитку в категорії малого підприємництва відбувся за рахунок мікробізнесу. Так, кількість мікропідприємств у 2020 р. зросла на 134,1 тис. одиниць (7,6%) і досягла 1898,9 тис. підприємств.

Однак таке зростання кількості мікропідприємств частково можна пояснити певним «подрібненням» впродовж останніх років як середніх, так і малих підприємств.

За видами економічної діяльності в структурі малих і середніх підприємств найбільша їх частка (майже 30 %) займалась оптовою та роздрібною торгівлею і ремонтом автотранспортних засобів, близько 15% – сільським, лісовим або рибним господарством, 12% – промисловим виробництвом, 9,5% – операціями з нерухомим майном, 9% – будівництвом, 8,5% – професійною та науково-технічною діяльністю, 4,5% – транспортом, складським господарством, 4,5% – адміністративним обслуговуванням, 4% – інформацією та телекомунікація ми, 2% – тимчасовим розміщенням й організацією харчування, 1% – освітою, 1% – охороною здоров'я, 1% – мистецтвом, спортом, розвагами, 1% – наданням інших послуг [44].

Із 1,59 млн. фізичних осіб-підприємців лише 344 суб'єктів, або 0,02%, за законодавчими критеріями відносились до середнього бізнесу, решта належали до малого, зокрема, мікробізнесу. Всього у фізичних осіб-підприємців працювало 3413 тис. найманих працівників, з яких 20,5 тис. – у фізичних осіб-підприємців середнього бізнесу.

Фізичні особи-підприємці працювали переважно в сферах: торгівля та ремонт автотранспортних засобів – 55%, транспорт, складське господарство, пошта-6,4%, інформація, телекомунікація – 6,3%, науково-технічна діяльність – 6,2%.

При цьому слід зауважити, що частка реалізованої фізичними особами-підприємцями продукції в загальних обсягах реалізації (включаючи і великі підприємства), зростає з 6,1 до 6,7% в порівнянні з 2018 роком.

Усього в сфері малого і середнього підприємництва у 2020 році було зайнято близько 8,4 млн. осіб з урахуванням фізичних осіб, або 47 % усього зайнятого населення працездатного віку. Зокрема, в середньому підприємстві було зайнято понад 2,6 млн. осіб, а в малому – 5,8 млн, з яких 5,1 млн. – в мікробізнесі [44].

Світ поділяє підприємництво за критеріями, які визначає Європейська Комісія – в залежності від показників підприємства : кількості працівників, річного балансу та обороту за рік (табл. 2.4). До МСП не відносять підприємства, в яких всі власники разом володіють менш ніж як 25% всієї вартості.

Таблиця 2.4 – Типи підприємств

Тип підприємства	Кількість працівників		Річний оборот (в млн. євро)		Річний баланс (в млн. євро)
Дуже мале підприємство	< 10	та	≤ 2	або	≤ 2
Мале підприємство	< 50	та	≤ 10	або	≤ 10
Середнє підприємство	< 250	та	≤ 50	або	≤ 43

В Україні критерії підприємництва регламентуються Господарським Кодексом України (табл.2.5).

Таблиця 2.5 – Визначення МСП в Україні

	Мікропідприємство	Мале	Середнє	Велике
Кількість працівників	≤ 10 осіб	≤ 50 осіб	Компанії, що за своїми ознаками не можуть бути класифіковані як малі або великі підприємства	≥ 250 осіб
Річний дохід	≤ 2 млн євро	≤ 10 млн євро		≥ 50 млн євро

Відповідно до п. 3 ст. 55 Господарського кодексу України суб'єктами малого підприємництва визнаються [47]:

– фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи — підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

– юридичні особи — суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України .

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Малі і середні підприємства – важливі чинники соціальної стабільності в Україні, адже вони забезпечують зайнятість та доходи значного числа громадян. Малий і середній бізнес формують відчутну частину доходів місцевих бюджетів. При цьому вони не так залежні від кон'юнктури зовнішніх ринків та валютних коливань, а також гнучкі та швидко адаптуються до нових умов.

Визначення малих та середніх підприємств в різних країнах відрізняються, але в більшості випадків виділення того чи іншого типу підприємства відбувається в залежності від кількості зайнятих. Як правило,

вважається, що в МСП повинні бути зайняті менше 500 чоловік, хоча в деяких країнах ця цифра менше — 300 чи 100 чоловік. У деяких країнах умови відрізняються для промислових підприємств і підприємств сфери послуг; у цьому випадку підприємства сфери послуг, як правило, повинні бути менше промислових підприємств. У деяких країнах існує розходження між автономними МСП і тими, котрі пов'язані з великим підприємством чи промисловою групою, чи також МСП виділяють на основі структури управління (наприклад, власник особисто займається всіма справами фірми чи підприємство є сімейним). Зрештою, статистичні визначення МСП часто відрізняються від визначень, розроблених для проведення економічної політики; наприклад, хоча фірма зі штатом 600 чоловік може не відноситися до МСП у статистичних цілях, вона може мати право брати участь у суспільних програмах підтримки МСП. Основною характеристикою МСП є «невелике» у тому розумінні, що підприємство не відноситься до 10 чи 20 відсотків найбільших фірм на ринку чи в галузі промисловості [48, с. 49-51].

Малі та середні підприємства є «хребтом» розвинених економік. Так, в ЄС МСП становлять 99% усіх підприємств та забезпечують 65 млн. людей робочими місцями, зокрема, в Німеччині на малих та середніх підприємствах працює 68,3% всіх працівників цієї країни, які підпадають під соціальне страхування. Від них також виходить основний імпульс в ринковій економіці в зв'язку зі своїми інноваційними прагненнями. Враховуючи значення МСП, а також обмежений доступ до капіталу (який додатково ускладнюється впровадженням «Базель II»), держава зобов'язана підтримувати цей підприємницький сектор. Захист інтересів МСП на політичному рівні здійснюються зазвичай торговою палатою, яка також проводить роз'яснювальну роботу з МСП, сприяє налагодженню міжнародних контактів між її членами.

В Україні МСП незважаючи на те, що має приблизно таку ж структуру бізнесу як і в країнах з розвинутою економікою, перебувають в злиденному

становищі. Це пов'язано не стільки із низьким розвитком економіки, а скільки із їх, можливо й зумисним, недосконалим регулюванням.

Малий бізнес в Україні визначається певними рисами, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, зокрема:

- низьким рівнем технічного оснащення при суттєвому інноваційному потенціалі;

- слабким управлінським рівнем, недостатністю знань, досвіду та культури у сфері ринкових відносин;

- відсутністю системи самоорганізації та недостатністю інфраструктури щодо підтримки малого підприємництва.

Тому сьогодні мале підприємництво у нашій країні перебуває у не найкращому стані в усіх сферах національної економіки: промисловості, сільському господарстві, сфері послуг. Сьогодні головна проблема малого та середнього бізнесу – недостатня як матеріально-технічна, так і фінансова ресурсна база. Практично мова йде про формування нового сектору національної економіки. Варто нагадати, що протягом десятиліть адміністративної економіки такого сектору взагалі не існувала. У трансформаційний період відчувалася нестача кваліфікованих підприємців. В основної маси населення, що виживала в умовах гіперінфляції, не залишалося резервів та засобів, необхідних для започаткування власної справи [49, с.63].

До основних причин, які гальмують розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах можна віднести такі:

- декларативний характер державної підтримки підприємства, що супроводжується неоднозначністю та суперечливістю чинної нормативно-правової бази;

- організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на етапі від реєстрації до початку його діяльності;

- обмеженість матеріальних фінансових ресурсів (недоступність кредитних ресурсів як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його

відновлення, недостатні зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій і грантів);

– існуюча система обліку та статистичної звітності малого підприємництва, обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення, система навчання та перепідготовки персоналу для підприємницької діяльності тощо [50, с. 88-89]. Варто зазначити і те, що малі підприємства зосереджені, головним чином, у сфері послуг: торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; операції з нерухомістю; оренда; інжиніринг та надання послуг підприємцям; промисловість та будівництво тощо [51, с. 6].

Аналіз діяльності МСП дає змогу виокремити ряд додаткових, негативних чинників, які гальмують його розвиток в Україні, зокрема:

– громіздка система бухгалтерського обліку, фінансової та податкової звітності, що спричиняють додаткові витрати для підприємств;

– економічно необґрунтована система оподаткування;

– недосконала чинна нормативно-правова база;

– недостатність цільових та регіональних програм розвитку та підтримки малого підприємництва;

– недосконала практика використання державних кредитних ліній для підтримки малого підприємництва;

– загроза виникнення кризи неплатежів та проблеми з формуванням нових взаємозв'язків, каналів збуту;

– складність пошуку фінансових ресурсів для інвестиційного розвитку;

– трудомісткий і потребує значних фінансових ресурсів процес реєстрації новостворених підприємств;

– неспроможність залучення кваліфікованих фахівців та забезпечення їм гідної оплати праці;

– обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення;

– відсутність стимулів для інвестиційної діяльності [52, с. 151-152].

Малі підприємства фінансують свій подальший розвиток із отриманого доходу. На наше переконання, підприємствам необхідно залишати більшу частину доходу у себе. Це посилює рівень інвестиційної привабливості малого бізнесу. Такий крок може сприяти готовності нових підприємців до ризику і вкладання своїх фінансових та інших ресурсів як у новостворювані фірми, так і у вже існуючі компанії. Ми вважаємо, що зниження обсягу оподаткування допомогло б українським малим підприємствам стати менш залежним від іноземних капіталовкладень та урядових кредитних ліній.

Суттєві труднощі для підприємців малого та середнього бізнесу створює існуюча нестабільна система оподаткування. Існує об'єктивна необхідність удосконалення механізму оподаткування у бік його спрощення, оскільки безперечним фактом є те, що порівняно з іншими країнами, підприємства та підприємці в Україні витрачають багато часу на вирішення питань регулятивного характеру. Сьогодні надмірні регулятивні вимоги, а також часті зміни в цих вимогах призводять до величезних фінансових затрат з боку українського приватного підприємництва. Максимальне спрощення регулятивних актів також уможливило б зниження рівня існуючої корупції.

Українські та іноземні інвестори вважають, що чинні фінансові звіти об'єктивно не відображають реального стану підприємства. Така невизначеність стримує інвесторів від капіталовкладень, які за інших обставин були б доцільними і прибутковими. Тому, на наш погляд, в Україні доцільно запровадити загальнозживані бухгалтерські засади, які уможливили б малим підприємствам доступ до вільного використання амортизаційних засобів підприємництва [53, с. 91-93].

Потенціал вітчизняних малих підприємств значний, тому у нас немає жодних сумнівів у перспективах їх розвитку. Однак для реалізації цих перспектив дуже важливо, щоб ресурси, ризик та ініціатива були тісніше пов'язані між собою. Такого поєднання можна досягти, перш за все, надавши максимальні можливості підприємцям вільно розвивати малий бізнес та, відповідно, отримувати адекватну винагороду за свої зусилля.

Для розв'язання цього завдання З. Варналій пропонує комплексні кроки [53, с. 58-64].

Згрупувавши їх, можемо визначити найголовніші:

1) впровадження спрощеної системи бухгалтерського обліку та звітності малих підприємств, а також розроблення єдиної системи реєстрації та легалізації суб'єктів підприємництва;

2) формування та розвиток реально діючої системи фінансової підтримки малого підприємництва;

3) забезпечення надання малим підприємствам, що підпадають під державні цільові програми підтримки малого підприємництва, державних гарантій, у тому числі, у вигляді високоліквідних державних боргових зобов'язань;

4) впровадження віднесених на собівартість витрат, пов'язаних з формуванням страхового фонду (резерву на покриття можливих витрат) під час кредитування малих підприємств;

5) організація інформаційного, консультативного та кадрового забезпечення, насамперед відновлення щоквартальної статистичної звітності про діяльність суб'єктів малого підприємництва, а також організація підготовки та перепідготовки кадрів через систему бізнес-центрів, інкубаторів та технопарків.

На наш погляд, імплементація низки перелічених кроків потребує удосконалення структури освітніх програм у закладах вищої освіти, з питань підприємницької діяльності. Це, без сумніву, допоможе залучити широкі верстви населення до отримання практичних знань щодо започаткування та успішного ведення власного бізнесу. Важливим освітнім моментом для ведення малого підприємництва є поширення практики проведення конференцій, семінарів, круглих столів, форумів, міжнародних зустрічей тощо.

Мале та середнє підприємництво – невід'ємна складова ринкової економіки, що надає їй гнучкості, мобілізує фінансові та виробничі ресурси,

пришвидшує темпи науково-технічного прогресу, розв'язує нагальну проблему зайнятості населення, а також формує економічно самостійний і стабільний середній клас [54, с. 59].

Варто зазначити, що позиція держави щодо малого підприємництва в Україні є непослідовною, державна підтримка все ще слабка і недостатня, а тому суб'єктам малого підприємництва доводиться розраховувати тільки на власні сили, що значно обмежує можливості для розвитку і підвищує ризики. Невиправдано низьке значення відводиться малим підприємствам виробничої сфери. Державна підтримка малого бізнесу будується таким чином, що стимулює розвиток переважно малого бізнесу у сфері торгівлі, яка не виробляє додаткової вартості, залишаючи без підтримки підприємства виробничої сфери. Так, на сьогодні у цій сфері зосереджено більше ніж 50% малих підприємств, тоді як у таких видах економічної діяльності як освіта, охорона здоров'я, сільське господарство, будівництво, фінансова та страхова діяльність частка малих підприємств у загальній сумі не перевищує 5%. Отже, чітко можна виокремити дві серйозні проблеми – занадто повільні децентралізаційні перетворення в умовах економічної нестабільності і військової агресії та занепад малого бізнесу в регіонах, тому вважаємо дослідження своєчасним.

В Україні децентралізація регламентується цілою низкою законів, так само як і розвиток малого підприємництва: «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 01.01.2016 р., «Про місцеве самоврядування в Україні» з останньою редакцією від 24.11.2021 р., «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р., «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.07.2014 р., «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» від 02.12.2012 р., «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 10.02.2016 р., «Про

Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 10.06.2012 р.

Однак, незважаючи на достатньо розроблену правову базу, питання децентралізації та малого підприємництва вирішуються вкрай рідко з огляду на недооцінення ролі останнього. Натомість, малий бізнес в Європі складає основу соціально-економічного розвитку ЄС. У Європейському Союзі налічується понад 20 мільйонів підприємств малого і середнього бізнесу, які дають більше половини загального обороту і доданої вартості. Частка зайнятого населення в малому підприємстві Європи складає близько 70%. Найбільша кількість малих підприємств створена в таких галузях як торгівля, будівництво, харчова промисловість. Динаміка розвитку малого підприємництва в Україні за 2015-2020 роки наведена в таблиці 2.6.

Найвагомішими можливостями малого підприємництва можна вважати перехід до вищого рівня бізнесу. Загрозами існуванню малого підприємництва можна визначити вразливість перед силовим тиском різних владних структур і як наслідок відсутності діалогової платформи між малим бізнесом, владою та громадськістю [55], недосконалість чинного законодавства в Україні, а також недобросовісна конкуренція. До внутрішніх загроз найбільше впливають: відсутність стабільної середньої ланки менеджерів (дуже часто рівень знань власників – директорів у середньому є нижчим від рівня знань їхніх підлеглих, які мають переважно професійну освіту); відсутність або поверхневе ставлення до маркетингової стратегії; невизначеність цілей для малих підприємств.

Таблиця 2.6 – Динаміка розвитку малого підприємництва в Україні за 2015-2020 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
1	2	3	4	5	6	7
Кількість суб'єктів господарювання усього, од.	1975032	2183928	1701620	1600127	1722070	1932161
Кількість малих підприємств, од.	295109	357241	354283	344048	373809	324598

Продовження табл.2.6

1	2	3	4	5	6	7
Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	72	78	77	76	82	76
Кількість зайнятих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	2249,3	2164,6	2091,5	2051,3	2010,7	1686,9
Кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	2158,6	2043,7	2011,8	1951,6	1891,8	1583,0
У розрахунку на 1 підприємство, осіб	7	6	6	6	5	5
Обсяг реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), млн. грн	480107,5	568267,1	607782,4	672653,4	670258,5	705000,5

Отже, можна відзначити, що позиція держави щодо малого підприємництва у сучасних умовах розвитку є непослідовною.

Вважаємо, що децентралізаційні перетворення мають повільний характер розвитку, оскільки повністю віддзеркалюють соціально-економічний та політичний стан розвитку країни.

Парадигма функціонування малого та середнього підприємництва в Україні базована на концепції перетворення партнерської взаємодії малого та середнього бізнесу, влади та громадськості в головний критерій успіху підприємництва, більш достовірний, ніж прибуток.

Законодавчі акти з регулювання підприємницької діяльності, що приймаються урядом, не виділяють статус підприємств малого бізнесу і не встановлюють розмір пільг для них відповідно до видів діяльності.

Для розвитку малого і середнього підприємництва в Україні рекомендовано органам виконавчої влади та місцевого самоврядування використовувати досвід країн Європейського Союзу, зокрема, другої за величиною країни ЄС – Іспанії, де влада зробила акцент на розвиток

наукомістких галузей, інноваційних технологій, розуміючи їх величезну значущість як для внутрішнього розвитку ринку, так і міжнародного економічного співробітництва. Перевагами малого бізнесу в Україні повинні стати як в Німеччині невисокий ступінь ризику та низька потреба у фінансуванні. Уряд Німеччини надає пільги на отримання кредиту для підприємців малого і середнього бізнесу, зайнятих у сфері наукових розробок; підприємств, які розробляють проекти для збереження і поліпшення умов довкілля і таких, що піклуються про екологічну ситуацію в країні; малих підприємств, які беруть участь в поліпшенні розвитку слаборозвинених з економічної точки зору районів країни.

2.3. Малий та середній бізнес як необхідна умова економічної самодостатності та розвитку новоутворених територіальних громадах

Децентралізація є дієвим та ефективним інструментом для прискорення економічного зростання на окремих територіях. Оскільки більш оперативне вирішення питань на місцевому рівні, більша відкритість та доступність місцевої влади до людини дає змогу швидше реагувати на місцеві потреби людини та підприємця [56, с. 36.].

Сьогодні, в умовах, коли органи місцевого самоврядування ОТГ мають значні повноваження та відповідні ресурси, їх вплив на місцевий економічний та соціальний розвиток суттєво зростає.

Щоб повноваження дійсно конвертувались у місцевий розвиток, потрібна не тільки проактивна позиція місцевої ради та голови громади, потрібна активна позиція і мешканців самої громади. Адже, у будь-якому випадку економічне зростання забезпечує бізнес, а влада лише створює умови для появи нових та розвитку існуючого бізнесу або хоча б не заважає цьому. Хоча ми не можемо говорити, що влада може самоусунутись від

цього процесу. Адже ми маємо розуміти, що у громаді має розвиватись лише той бізнес, який приносить громаді процвітання, а не проблеми, той, що відповідає поняттю «розумної спеціалізації», а громада розуміє потрібність саме такого бізнесу на своїй території [57, с. 6].

За таких умов проявляється основна ідея планування економічного розвитку у громаді: місцева влада організовує процес і залучає до нього максимальну кількість місцевих активних людей – підприємців, активістів, науковців, краєзнавців, усіх, кому не байдуже майбутнє громади. Саме така міжсекторальна співпраця дасть змогу віднайти свою унікальну «розумну спеціалізацію» в межах свого регіону та забезпечити умови сталого розвитку громади.

Коли ми говоримо про місцевий економічний розвиток та зростання, ми маємо розуміти, що такий розвиток значною мірою залежить від співпраці місцевої влади та місцевого населення. Не може влада або населення самотійно у відриві один від одного вирішити проблеми розвитку. Це спільна робота і вирішується вона спільними зусиллями.

Загальний алгоритм планування місцевого розвитку має досить досить універсальний вигляд і складається з наступних обов'язкових елементів.

По-перше: Має бути загальне розуміння того, що громада потребує розвитку і для цього необхідно здійснити стратегічне планування. Варто обговорити це питання на відповідних комісіях ради, або й на пленарному засіданні, і дати доручення виконавчому комітету здійснити таку роботу.

Далі голова видає розпорядження чи виконком приймає відповідне рішення про створення робочої групи з підготовки Стратегії (стратегічного плану) розвитку громади та шукає незалежного консультанта для допомоги у такій роботі.

Дуже важливо, аби у процесі розробки стратегії брали участь різні професійні, соціальні групи із мешканців громади, а ця робота модерувалась консультантом, який має гарний досвід з розробки стратегій.

По-друге: Необхідно вивчити ситуацію у громаді, а саме її можливості, станом на початок планування.

Для цього потрібно здійснити комплексний аналіз території, демографічного потенціалу, місцевої економіки, проаналізувати тенденції змін демографії населення, зміни структури місцевої економіки, які відбулися протягом останніх 5-10 років.

Також важливо звернути увагу на те, які зміни у громаді корелюються із змінами, які відбувалися за цей період в межах району та області.

Для такого аналізу потрібно використати статистику, яка може бути зібрана через обласне управління статистики, а також через доступні джерела в інтернет-просторі, газетних публікаціях, матеріалах сільських рад, що увійшли до складу об'єднаної громади. Загалом дуже важливо, аби інформація була максимально об'єктивною.

В об'єднаних громадах зараз є досить велика територія і в межах такої території можуть знаходитися декілька родовищ місцевих корисних копалин, а може і більше важливих корисних копалин, які належать до державного рівня. Це дуже важливо для старту економічного зростання, але варто розуміти, що наявність корисних копалин не панацея і не обов'язково допомагає у розвитку, оскільки часто можемо побачити, що громади, в межах території яких є значні поклади корисних копалин, насправді не мають від них жодного зиску. Часто навіть навпаки, корисні копалини стають додатковою проблемою розвитку. Така ситуація сьогодні склалася на Волині, де є громади з багатими запасами бурштину [58, с. 22]

Бурштин – це досить дорогий та ліквідним товаром на зовнішньому та внутрішньому ринку. Для цих громад є величезною проблемою, адже тисячі людей, які хочуть розбагатіти на так званому легкому заробітку, приїждять у ці громади на пошук бурштину і руйнують навколишнє природне середовище. Оскільки такий промисел не є легальним, то навколо такого промислу створюється криміногенна зона, що веде до додаткової напруженості у громадах.

Натомість на тій же самій Волині є громади, які не займаються добуванням бурштину, а займаються рутинною працею на землі – вирощуванням у промислових масштабах огірків, ягід, виробленням плетених меблів тощо. І такі громади мають значно кращу ситуацію із бюджетом, зайнятістю населення та демографією.

Тому для зростання громади основним ресурсом є люди, а не корисні копалини. Людська праця та людський розум творять додану вартість. Але для того, аби визначити місце прикладання людської праці, аби отримати максимальний ефект, дуже важливим є вивчення внутрішньої ситуації у громаді щоб віднайти такі переваги, які притаманні громаді та завдяки яким можна поступово потягнути вперед всю місцеву економіку [59, с. 3].

Громада в процесі вивчення своїх можливостей та конкурентних переваг, може віднайти для себе невеликі ніші, де можна досить швидко отримати віддачу у вигляді економічного зростання та зростання доходів домогосподарств.

Місцева перевага, яка може бути використана у якості стартової точки зростання називається якірною точкою. Для різних громад така якірна точка може бути більшою чи меншою, помітною відразу чи прихованою. Але вона точно є і її потрібно просто ідентифікувати.

У громадах можуть складатися різноманітні місцеві економічні умови для зростання, які необхідно використовувати для підприємництва.

Так, традиційно в селі може бути декілька ставків, які колись були місцем вирощування коропа-карася, а потім були занедбані та забруднені. Але то каскад, де можна точно регулювати воду і організувати грамотне вирощування різних видів риби, яка заповнює харчові ніші водойм. Так, розміщення по каскаду ставків, вирощування різних видів риби дасть різке посилення ефективності. До традиційних коропа та карася можна додати лин чи екзотичний веслоніс, як це зробили на Прикарпатті. Створення на основі збільшеної номенклатури вирощуваної риби, її додаткової переробки додає

робочі місця, збільшує доходи домогосподарств та місцевий бюджет [60, с. 55-57].

Звичайно, це має робити не сільрада, але політика сільради щодо оренди ставків та розмірів орендної плати чи плати за землю тут буде ключовим пунктом можливого використання цієї якірної точки чи навпаки.

Так сталось, що в більшості українських сіл традиційно люди на своїх присадибних ділянках вирощують в основному картоплю. Дійсно, більшість картоплі на столах українців походить з приватних городів. Але картопля є добре придатною для вирощування у великих господарствах, які можуть досить швидко задовольнити попит населення на цю культуру. Натомість сільські мешканці, вирощуючи картоплю, використовують чи для цього винятково майже ручну працю, не мають реально значимих доходів від її продажу. Тому важливою нішею індивідуального сільського господарника може стати вирощування ягід. Наявність придатних для вирощування певних ягід клімату та землі може стати якірною точкою для цілої громади. При цьому це можуть бути самі різноманітні ягоди. Від традиційної для України вишні до екзотичної лохини. При правильно підібраних сортах, невеликі ділянки ягід можуть давати досить пристойний дохід. Коли ж цим видом діяльності починає займатись значна частина місцевого населення, то зі збутом не виникає жодних проблем. Переробники ягід самі приїзять їх забирати або створюють поряд переробні підприємства. Таких прикладів зараз в Україні є багато, до того ж у різних українських регіонах. Ягідництво та садівництво стають популярними галузями розвитку сільських територій.

Буває так, що територія громади є досить горбиста і там досить складно застосовувати велику сільськогосподарську техніку – трактори і комбайни, які сьогодні використовують агрохолдинги на більшості полів, які вони обробляють. Часто такий рельєф визначають проблемою для розвитку сільськогосподарського виробництва у звичайному розумінні цього слова. Можливо, ці пагорби придатні для вирощування різноманітних лікарських рослин, які можуть бути використані у фармації чи у косметології.

Вирощування лікарських рослин потребує значно більше робочих рук, ніж традиційне зернове господарство, тому це важливо для сільської зайнятості. До того ж вирощування лікарських рослин може здійснюватися і на індивідуальних городах, а сушіння трав може бути організоване в індивідуальних сушилах, які використовують сонячне тепло і не потребують витрат на енергію [61, с. 85-86].

Приклади успішного вирощування лікарських трав є в різних українських регіонах. Так, наприклад, фермерське господарство «Острів здоров'я» на Рівненщині.

Тваринництво в Україні за останні 20 років практично зійшло на нуль. Розпад колгоспів, старіння населення на селі, відсутність достатньої кормової бази навколо сіл призвели до різкого скорочення поголів'я корів. Проте сьогодні є цікаві приклади, коли в українських селах починають розводити овець та кіз. Це дуже невибагливі тварини, догляд за якими є менш трудомісткий, ніж за великою рогатою худобою, а дохід від їх вирощування є досить пристойним.

Варто зауважити, що зараз відкрились можливості для широкого експорту баранини в арабські країни Близького Сходу. Гарною ілюстрацією є вівці у Міжгірському районі. Овець розводять і зовсім близько біля Києва у Меденичах і на Хмельниччині.

Кози сьогодні також набувають більшого поширення по Україні. Молоко, сир, мило з козячої ферми є дуже затребуваними продуктами. Такі ферми можуть бути дуже пластичними для нинішнього ринку.

Крім сільськогосподарського виробництва та переробки овочів, фруктів, вирощування розсади чи декоративних рослин, в Україні є села, що спеціалізуються на унікальних продуктах, не пов'язаних із сільським господарством. Це професійні ремесла – гончарство, ковальство, традиційне килимарство тощо. Також є новітні виробництва, які зараз є відомими по всій Україні. Наприклад, виробництво весільних суконь, у якому досягли неймовірного успіху селяни із Чернівецького села Волока Глибочицького

району. «А починалося все з виготовлення весільних квітів, віночків та фати. Наші батьки ще сорок років тому займалися цим бізнесом. Пізніше почали шити весільні сукні та торгувати ними на ринках. У 80-х роках весільними сукнями торгували на ринку, що на вулиці Зеленій у Чернівцях. Згодом опанували й Калинівський ринок» [62, с. 108-109].

Ціла низка українських громад має свою давню історію, у деяких збереглися у різній ступені руйнації давніх історичних споруд, навколо яких існують різні міфи. Проте не всі можуть використати цю перевагу для свого розвитку.

Позитивними прикладами використання історії та пам'яток архітектури є великі історичні міста Львів, Кам'янець-Подільський, Запоріжжя. Розкрутка цих міст як туристичних брендів дала значний стимул для зростання, що призвело до упорядкування цих міст, створення інфраструктури для відпочинку та збільшення зайнятості.

Поряд з такими містами є і зовсім невеликі поселення, де є всі умови для розвитку туризму у відносно обмежених масштабах, але достатніх для зростання місцевої економіки. Це такі громади, як Буша на Вінниччині чи Підкамінь на Львівщині, Сатанів на Хмельниччині, Збараж на Тернополі.

Уже 28 років в селі Буша проводяться традиційні планери скульпторів-каменотесів, які залишають тут свої скульптури, примножуючи туристичні можливості села.

Село Підкамінь на Львівщині має свою давню історію та унікальні історичні об'єкти – монастир та величезний камінь. Тепер село відоме своїм молодіжним етнофестивалем.

Наявність відомого історичного об'єкта чи пам'ятки природи уже є певною додатковою можливістю для «розумної спеціалізації» громади у сфері туризму. Але ми повинні також зрозуміти, що для того аби туризм був головним у місцевій економіці, це має бути дійсно унікальний об'єкт, або має бути багато об'єктів та атракцій, які затримують людей не на кілька годин, а на кілька днів. Тому при плануванні місцевого розвитку щодо ролі туризму

слід підходити саме з точки зору часу перебування туриста у вашій громаді [62, с. 106-107].

Є території, де традиційно виробляють щось таке, що є дійсно унікальним і відомим за межами територіальної громади. Це можуть бути «чорні ковбаси», як у Зінькові, копчена риба, як у Летичеві, дерев'яні вироби, як у Косові, чи глиняна кераміка, як у Опішні. Дуже важливо зробити все для того, щоб, по-перше: зберегти майстрів, які часто уже є не зовсім молодими, передати їх майстерність молоді, по-друге: створити умови для збуту їхніх виробів за межі громади. І перше, і друге по силі місцевій владі, адже це належить до її компетенції – відкриття гуртків/уроків у школах за плату з місцевого бюджету, створення та поширення інформації про місцеві унікальні вироби на національному, а може й міжнародному рівні через використання сучасних інформаційних технологій та місцевої молоді, яка може поширювати цю інформацію через Інтернет.

Сьогодні в Європі є такий цікавий рух «відкрита ліцензія», коли розробники якогось приладу чи обладнання розміщують в мережі Інтернету креслення і дозволяють виготовляти за цими кресленнями це обладнання без додаткових формальних дозволів. Часто це нескладні для виготовлення пристрої, але які можуть бути досить корисними для громади: наприклад, пристрій для подрібнення пластикових пляшок чи іншого пластика, що сьогодні є великою проблемою, може бути виготовленим у будь-якій майстерні і зекономить багато коштів на транспортні витрати з вивезення сміття, покращить ситуацію на смітєвих полігонах, дасть змогу навіть заробити для громади якісь невеликі кошти [49, с. 65-66]. Треба шукати такі можливості, щоб затрати були мінімальні, а ефект досить значним.

Місцевий розвиток сьогодні дуже сильно залежить від спільних зусиль. Влада, громада, бізнес-всі в одному човні і всі взаємозалежні один від одного.

В таблиці 2.7 представлені результати SWOT-аналізу, який дозволяє визначити слабкі та сильні сторони малого та середнього підприємництва в Україні, що притаманні всім регіонам.

Таблиця 2.7 – SWOT-аналіз сфери діяльності малого та середнього підприємництва в регіонах України в умовах децентралізації

Сильні сторони малого та середнього підприємництва	Слабкі сторони малого та середнього підприємництва
Невеликий стартовий капітал	Обмежений ринок за обсягом випуску і реалізації продукції (послуг)
Висока ефективність	Обмежені перспективи господарського зростання
Гнучкість системи управління	Висока залежність від зміни кон'юнктури
Самостійність в ухваленні рішень	Відсутність впливової підтримки з боку держави
Можливості малого підприємництва	Загрози існуванню малого підприємництва
Зростання до вищого рівня бізнесу	Швидкість повного банкрутства
Збалансований розвиток	Швидке досягнення «найвищої точки» зростання
Міцна ніша на власному ринку	Легкість проникнення конкурента в цю нішу
Творча самореалізація підприємця	Вразливість перед силовим тиском різних владних структур

До сильних сторін малого та середнього підприємництва в умовах сьогодення можна віднести високу чи відносно високу ефективність, гнучкість системи управління, автономність (самостійність) в ухваленні рішень. Тоді як слабкими сторонами малого та середнього підприємництва в Україні є обмежений ринок за обсягом випуску і реалізації продукції (послуг), обмежені перспективи господарського зростання, висока залежність від зміни кон'юнктури ринку та найголовніше, на нашу думку, відсутність впливової підтримки з боку держави [63].

В умовах децентралізації, революційних змін у бюджетній системі, особливо для об'єднаних громад, навіть сільські території отримують шанс для зростання. Особливою умовою використання такого шансу є відкриття громади Україні і світу, пошук та активне просування унікальних можливостей своєї громади – якірної точки, яка дасть поштовх для розвитку. Ідеологами такої роботи має стати місцева влада, місцеві депутати. Треба шукати громадам свою унікальність та використовувати її.

Висновки до розділу 2

Однією з визначних подій на шляху децентралізації органів місцевого управління стала дата підписання від імені України 06.11.1996 р. Європейської хартії місцевого самоврядування.

З 2014 року в Україні розпочату реформу децентралізації. З прийняттям Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, в ході якої створено 1070 ОТГ, у які добровільно об'єдналися 4882 громад.

З розвитком інституту місцевого самоврядування змінюється зміст і роль місцевих бюджетів. Організаційний устрій муніципальної влади визначає значимість місцевих бюджетів у бюджетній системі країни, в потенціалі використання централізованих на різних рівнях фінансових ресурсів для вирішення соціально-економічних, соціокультурних, комунально-побутових проблем

Аналіз складу та структури місцевих бюджетів за 2018-2020 роки показав, що найбільшу частку в структурі доходів загального фонду місцевих бюджетів у 2020 р. становив податок та збір на доходи фізичних осіб – 41,2%, проте як у попередньому періоді найбільшу частину складали субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам. Отже, можна зробити висновок, що станом на 2020 р. завдяки реформі децентралізації вдалося наростити дохідну частину місцевих бюджетів за рахунок збільшення податкових надходжень. Спеціальний фонд місцевих бюджетів більшою частиною складається з коштів що передаються з державного бюджету до місцевих бюджетів та меншою мірою з податкових надходжень місцевих бюджетів.

За даними міністерства фінансів України місцевими бюджетами в Україні перерозподіляються досить високі обсяги податків і зборів, що

еквівалентні 6,5% ВВП. Деякі розвинені країни ЄС не можуть похизуватися таким відсотком.

За 2015-2019 роки в Україні добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли близько 4500 колишніх місцевих рад. 11 млн. людей проживають в ОТГ. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Незважаючи на значні успіхи України в процесі формування нових організаційно-територіальних громад потрібно зазначити на необхідності нарощувати власну дохідну базу бюджетів місцевого самоврядування для забезпечення фінансової самостійності при реалізації своїх функцій.

Мале та середнє підприємництво – невід'ємна складова ринкової економіки, що надає їй гнучкості, мобілізує фінансові та виробничі ресурси, розв'язує нагальну проблему зайнятості населення, а також формує економічно самостійний і стабільний середній клас. Малий і середній бізнес формують відчутну частину доходів місцевих бюджетів.

Малий бізнес в Україні визначається певними рисами, які суттєво відрізняють його від підприємництва більшості зарубіжних країн, зокрема: низьким рівнем технічного оснащення при суттєвому інноваційному потенціалі; слабким управлінським рівнем, недостатністю знань, досвіду та культури у сфері ринкових відносин; відсутністю системи самоорганізації та недостатністю інфраструктури щодо підтримки малого підприємства.

Основними причинами, які гальмують розвиток малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах можна визначити: декларативний характер державної підтримки підприємства, що супроводжується неоднозначністю та суперечливістю чинної нормативно-правової бази; організаційно-правові складнощі започаткування бізнесу, особливо на етапі від реєстрації до початку його діяльності; обмеженість матеріальних

фінансових ресурсів (недоступність кредитних ресурсів як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення, недостатні зв'язки з міжнародними фінансовими організаціями щодо залучення інвестицій і грантів).

Для розвитку малого і середнього підприємництва в Україні рекомендується використовувати досвід країн Європейського Союзу, зокрема, Іспанії, де влада зробила акцент на розвиток наукомістких галузей, інноваційних технологій, розуміючи їх величезну значущість як для внутрішнього розвитку ринку, так і міжнародного економічного співробітництва. Перевагами малого бізнесу в Україні повинні стати також як в Німеччині невисокий ступінь ризику та низька потреба у фінансуванні.

Сьогодні, в умовах, коли органи місцевого самоврядування ОТГ мають значні повноваження та відповідні ресурси, їх вплив на місцевий економічний та соціальний розвиток суттєво зростає. Планування економічного розвитку у громаді – важлива складова діяльності місцевих органів влади, які повинні організовувати цей процес і залучає до нього максимальну кількість місцевих активних людей – підприємців, активістів, науковців, краєзнавців, усіх, кому не байдуже майбутнє громади.

На сьогодні до сильних сторін малого та середнього можна віднести високу чи відносно високу ефективність, гнучкість системи управління, автономність (самостійність) в ухваленні рішень. Тоді як слабкими сторонами малого та середнього підприємництва в Україні є обмежений ринок за обсягом випуску і реалізації продукції (послуг), обмежені перспективи господарського зростання, висока залежність від зміни кон'юнктури ринку та найголовніше, на нашу думку, відсутність впливової підтримки з боку держави.

В умовах децентралізації, революційних змін у бюджетній системі, особливо для об'єднаних громад, навіть сільські території отримують шанс

для зростання. Особливою умовою використання такого шансу є відкриття громади Україні і світу, пошук та активне просування унікальних можливостей своєї громади – якірної точки, яка дасть поштовх для розвитку.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

3.1. Пріоритети стратегічного управління розвитком малого та середнього підприємництва в Україні

Сьогодні в Україні саме з малим та середнім підприємництвом пов'язуються позитивні зміни в економіці як окремого регіону, так і країни в цілому, створення умов для розширення та впровадження ринкових реформ. Малі і середні підприємства самостійні в здійсненні своєї господарської діяльності, в розпорядженні своїм прибутком, а також у виборі сфер підприємницької діяльності.

Підприємництво як самостійне соціально-економічне явище розвивається наразі в складних умовах і стикається з безліччю проблем: надзвичайними економічними складнощами, нерозвинутою інфраструктурою; відсутністю почуття безпеки у людей та регіональною нерівністю; зростаючою бідністю, безробіттям, втратою самоповаги та соціального виключення, браку та забруднення природних ресурсів тощо.

Тому, велика увага повинна приділятися питанням стратегічного управління розвитком підприємництва, розробки та реалізації державної політики в контексті стратегічного розвитку малого та середнього підприємництва в умовах децентралізації влади.

Стратегічні напрями й пріоритети державної політики зі створення сприятливого конкурентного середовища для бізнесу знайшли сьогодні своє відображення в Державній програмі соціально-економічного розвитку України, Загальнодержавній програмі розвитку малого і середнього, Програмі з підтримки фінансування інвестиційних проектів малих та

середніх підприємств за пріоритетними напрямками тощо. У цих документах на державному рівні задекларована необхідність зменшення державного втручання в підприємницьку діяльність, усунення бюрократичних бар'єрів на шляху розвитку бізнесу й адаптація законодавства в цій сфері до норм і принципів Європейського Союзу.

Враховуючи те, що Україна знаходиться по шляху інтеграції у світове економічне співтовариство, слід звертати увагу на питання ділової термінології. У науковій літературі з менеджменту поняття «розвиток» здебільшого ототожнюють із певними категоріями: зростанням, прогресом, процесом досягнення довгострокової мети суб'єктом підприємництва. Так, М. Портер розглядає «розвиток» як «певного роду стратегію підприємства». Розвиток підприємницької діяльності необхідно розглядати як динамічний процес якісних змін, розрахований на тривалу перспективу і тому потребує управління.

Узагальнюючи думки різних авторів, під «розвитком малого та середнього підприємництва» треба розуміти закономірні процеси, які ведуть до змін напрямів діяльності, збільшення потенціалу суб'єктів підприємництва, поліпшення якості наданих послуг і рівня задоволення потреб споживачів. Але розвиток може йти як по лінії прогресу, так і регресу. Отже, існує об'єктивна необхідність управління цими процесами.

Дослідники також по-різному визначають поняття «управління розвитком». Савіна Г.Г. під управлінням розвитком розуміє швидкі зміни соціально-економічних характеристик зовнішнього середовища, які є головними чинниками стратегічної рівноваги, забезпечення адекватним механізмом адаптації малого і середнього бізнесу до мінливих умов господарювання. Управління розвитком малих і середніх підприємств можна розглядати як управління їх конкурентоспроможністю, оскільки розвиток є засобом досягнення конкурентоспроможності та прибутковості бізнесу у довгостроковій перспективі.

Таким чином, виникає необхідність застосування стратегічного підходу у процесі управління розвитком малих і середніх підприємств, який буде сприяти прийняттю найбільш доцільних управлінських рішень, вибору найперспективніших напрямів діяльності та забезпечення оптимального рівня ефективності.

Слід зазначити, що в економічній літературі немає чіткого визначення поняття «стратегічне управління розвитком підприємництва». Стосовно до суб'єктів малого та середнього підприємництва, враховуючи специфіку їх діяльності, стратегічне управління розвитком підприємництва припускає вирішення питань, як підприємці мають діяти в сучасних умовах, щоб досягти бажаної мети в майбутньому та яким чином повинна проводитися адекватна та ефективна політика сприяння стратегічному розвитку підприємництва на загальнонаціональному та місцевому рівнях.

Стратегічне управління розвитком підприємництва ґрунтується на визнанні суспільно важливої ролі підприємництва в забезпеченні соціально-економічного розвитку країни, оскільки підприємницькі структури створюють найбільшу частку доданої вартості, задовольняють попит на переважну більшість товарів і послуг, а також створюють найбільшу кількість робочих місць для громадян.

Стратегія враховує унікальну роль кожного сегмента підприємництва в соціально-економічному житті країни та необхідність їх збалансованого розвитку. Такий підхід сприятиме формуванню сталих ланцюгів створення доданої вартості, в які включені малі та середні підприємства, що взаємодіють між собою на засадах рівноправного партнерства та добросовісної конкуренції.

Стратегічне управління визначає загальні рамки суспільної політики сприяння розвитку підприємництва у тих сферах, де неспроможними є ринкові механізми саморегулювання або для інтенсифікації окремих процесів потрібне державне втручання.

Таким чином, стратегічне управління розвитком підприємницької діяльності передбачає раціональне поєднання ринкових і державних механізмів регулювання. Необхідною умовою успішного управління є створення базових умов в оглядному періоді й на перспективу для розвитку підприємництва, таких як:

- макроекономічна стабільність;
- захищеність прав власності;
- конкурентне середовище;
- розвинена фізична інфраструктура;
- політична стабільність;
- ефективність державного регулювання економіки.

Сприяння стратегічному розвитку національного підприємництва є складовою реформи децентралізації, головною метою якої є узгодження інтересів держави, територіальних громад та бізнесу. Поліпшення бізнес-клімату та його підтримка у довгостроковій перспективі – одне із першочергових завдань органів публічного управління, оскільки має вплив на створення і підтримки повноцінного життєвого середовища, процеси інвестування, формування місцевих бюджетів, сприяє вирішенню проблем безробіття в регіоні. В той же час, забезпечення сталої соціальної та макроекономічної динаміки потребує формування нової парадигми економічної політики, орієнтованої на всебічне стимулювання соціально-економічного розвитку на підґрунті оптимізації співвідношення відтворювальних стратегій розвитку різних рівнів.

Одним з основних пріоритетів стратегічного розвитку малого та середнього підприємництва є формування ефективної інфраструктури, цілеспрямованої національної інвестиційної політики, що включає відповідні інструменти грошово-кредитної, податково-бюджетної, промислової та зовнішньоекономічної політики.

Враховуючи ризики в діяльності малого та середнього бізнесу в умовах реформи децентралізації, трендів розвитку глобального бізнес-середовища та

інших структурних змін, пов'язаних із пандемією COVID-19 та карантинними обмеженнями, визначимо нові пріоритетні напрямки державної підтримки підприємницького сектору [64, с. 322-323]:

1. Зменшення втручання державних органів у господарську діяльність МСП, усунення адміністративних бар'єрів для ведення бізнесу. Нестабільна законодавча база щодо малого та середнього бізнесу впливає на інституційну слабкість МСП, створюючи підстави для претензій з боку контролюючих органів.

2. Модернізація податкової системи, на основі запровадження раціональних податкових новацій, спростити податкове адміністрування.

3. Підвищення рівня цифровізації державних послуг та підприємницьких компетенцій МСП, збільшення обсягів електронної комерції. В умовах карантинних обмежень та неможливості оф-лайн роботи багатьох напрямків діяльності МСП та співпраці з органами влади, постає вибір між закриттям бізнесу і адаптацією його до нових умов через розвиток інструментів віддаленого он-лайн доступу. Необхідна державна підтримка та державна допомога, яка має бути скерована на стимулювання запровадження дистанційних бізнес-процесів, а також використання цифрових інструментів пошуку нових альтернативних ринків.

4. Розширення можливостей зовнішньоекономічної діяльності МСП.

5. Системне зниження корупції. Зловживання владою, а також відсутність критичного ставлення представників бізнесу до проявів корупції та незаконного матеріального заохочення як інструменту для вирішення питань, сприяють виникненню корупції та ускладнюють її викорінення.

Таким чином, розробка та реалізація державної політики стратегічного розвитку малого підприємництва – це цілеспрямований, гнучкий процес, що передбачає опрацювання комплексу заходів, які забезпечили б йому життєздатність на внутрішньому та зовнішньому ринку в майбутньому. Стратегічне управління є дієвим інструментом управління розвитком

підприємництва в умовах швидких змін у зовнішньому середовищі і пов'язаної з цим невизначеності.

3.2. Особливості стратегічного планування розвитку малого та середнього бізнесу в новоутворених територіальних громадах

Проблеми стимулювання розвитку малого та середнього підприємництва займають особливе місце в сучасних соціально-економічних відносинах у країні, в першу чергу з огляду на те, що кількісні і якісні характеристики малих та середніх підприємств, ступінь розвитку інфраструктури даного сектору економіки значною мірою визначають рівень економічного зростання та є найважливішою складовою формування ринкової економіки. За умови виваженої державної політики вітчизняний малий та середній бізнес здатен створити тисячі нових робочих місць і сприяти становленню України як економічно розвиненої європейської держави.

Пріоритетними проблемами розвитку малого і середнього підприємництва є:

1) існування правових, економічних, адміністративних перешкод в реалізації прав на підприємницьку діяльність (Україна займала 88 місце серед 189 країн світу у міжнародному рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2020);

2) нестабільність фінансової системи, девальвація гривні;

3) зниження рівня інвестиційної привабливості східних регіонів у зв'язку з проведенням антитерористичної операції;

4) постійне підвищення тарифів на енергоресурси, скорочення внутрішнього споживчого попиту;

5) недосконалість нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності, складність адміністративних процедур;

6) висока вартість кредитних ресурсів для суб'єктів малого і середнього підприємництва, низький рівень фінансово-кредитної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації інноваційних проектів;

7) неналежне фінансування місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва;

8) обмеженість фінансових ресурсів для забезпечення належної роботи центрів надання адміністративних послуг та дозвільних центрів, як їх складової частини, незавершеність реформування системи надання адміністративних послуг;

9) недостатня ефективність роботи існуючих об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, нерозвиненість інноваційної інфраструктури;

10) недостатні можливості для пошуку нових ділових партнерів та формування ділових зв'язків, подолання бар'єрів входження на нові ринки, стимулювання збуту та забезпечення конкурентоспроможності продукції;

11) недостатній кваліфікаційний рівень кадрів, що займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати свою справу;

12) низька активність суб'єктів підприємництва щодо впровадження інновацій.

Економічне зростання має бути одночасно забезпечено заходами щодо стимулювання господарської діяльності, створення вигідних умов для розвитку середнього та малого підприємництва, кількість робочих місць, в яких вже переважають кількість зайнятих на великих підприємствах, розробки адаптованих до сучасних економічних умов програм кредитування суб'єктів господарювання. Загалом сектор 115 малого та середнього підприємництва має бути головним джерелом створення сучасних, в тому числі і високотехнологічних робочих місць. Це може бути досягнуто лише за умови внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства

України, що визначає засади розвитку підприємництва та економічного стимулювання суб'єктів господарювання [49, с. 70-72].

З метою удосконалення механізмів підтримки малого і середнього бізнесу ще в 2003 році Європейська комісія запропонувала нову дефініцію сектора МСП, згідно з якою, при його відособленні застосовуються три самостійні критерії: кількість персоналу, річний обіг і загальний річний баланс (вартість активів). Важливо відмітити, що обов'язковим критерієм для віднесення цього підприємства до групи МСП являється кількість персоналу, а одну з двох інших умов (річний обіг або вартість активів) підприємство може обрати самостійно. Особливістю підходу законодавців ЄС є те, що у разі вибору в якості другого критерію вартості активів, знімається обмеження на річний обсяг продукції, що випускається, що дає можливість мікро-, малому і середньому підприємству максимально розширювати свою ринкову нішу на вітчизняному та іноземних ринках і підвищувати власну конкурентоспроможність. В зв'язку із цим для імплементації європейських критеріїв визначення розмірів підприємств пропонується внести зміни, що відповідають європейським критеріям в частині вартості активів, до ст. 55 Господарського кодексу України. Також відповідний підхід можна застосувати відносно рекомендацій щодо імплементації положень Закону ЄС про малий бізнес «Спочатку думай про мале» [65].

В частині зниження впливу високої вартості кредитних ресурсів для суб'єктів малого і середнього підприємництва та низького рівня фінансово-кредитної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності для реалізації інноваційних проектів пропонується активізувати запуск системи гарантування кредитів малим та мікропідприємствам через мережу місцевих фондів підтримки підприємництва або спеціалізованих гарантійних установ для чого внести відповідні зміни до Бюджетного кодексу (зокрема ст. 17 в частині залучення коштів обласних бюджетів).

Також пропонується внести в Закон про підтримку розвитку малого підприємництва норму про запровадження акредитивної форми розрахунків

між малими та великими підприємствами з метою попередження невиконання або відтермінування на 6-9 місяців виконання останніми своїх договірних зобов'язань.

З метою усунення неналежного фінансування місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва пропонується зафіксувати в Податковому кодексі норму про спрямування 1-2% надходжень коштів від податків малого підприємництва цільовим призначенням на фінансування саме цих програм.

Стимулювати створення в межах регіональної інноваційної системи під координацією регіональних наукових центрів НАН та МОН України мережі наукових та індустріальних парків на базі промислових майданчиків тих підприємств, відновлення діяльності яких в сучасних умовах є недоцільним. Для цього слід прийняти відповідний закон про експериментальні стимулюючі регуляторні режими в них. У якості зразка можна використовувати досвід Ірландії. Також доцільно при цих центрах створити науково-аналітичні підрозділи з координації розроблених регіональних стратегій та програм [66].

В межах реалізації політики децентралізації з метою усунення зайвого податкового навантаження та збільшення надходжень до місцевих бюджетів пропонується розглянути нові принципи шкали спрощеної системи оподаткування малого підприємництва.

З метою максимального використання можливостей та потенціалу недержавних механізмів регулювання підприємницької діяльності слід терміново внести нову редакцію проекту закону «Про саморегулівні організації». Занепад виробничого потенціалу Донбасу та Придніпров'я дає шанс для кардинальних змін у структурі та спеціалізації економіки цих регіонів. Для цього доцільно розробити Державну Стратегію структурної перебудови економік Донецько-Придніпровського економічного району і набір відповідних інструментів з її реалізації. Вона повинна бути сфокусована на пошуку кластерів та окремих ніш посилення

конкурентоспроможності підприємств регіону, подальшому інтегруванні його в єдиний економічний простір країни, Європи та світу, вирішенні гострих соціально-економічних проблем областей та окремих депресивних територій, інноваційному партнерстві державних і регіональних органів влади, місцевого самоврядування, приватного бізнесу та громадськості [67].

Серед пріоритетів у забезпеченні сталого розвитку та поліпшення позицій малих та середніх підприємств у ринковому середовищі однозначно визначено провідним системна активізація інвестиційних процесів. Інвестиційна привабливість підприємства при цьому відіграє роль ключового елемента, оскільки характеризує мотиваційну складову намірів потенційних інвесторів. Зважаючи на це, все більшої актуальності набувають питання, пов'язані з отриманням об'єктивної та адекватної оцінки цих можливостей підприємства відповідати вимогам зацікавлених учасників інвестиційних процесів.

Формування стратегічного бачення розвитку громади, оцінки її слабких та сильних сторін, визначення конкурентних переваг, планування соціально-економічних процесів на середньо- та довгострокову перспективу, передбачення можливих наслідків від реалізації таких цілей та завдань – це, на сьогодні, пріоритетний напрям діяльності громад. Адже лише завдяки розробці ефективного інструментарію використання бюджетних коштів, при якому досягатиметься кумулятивний ефект, можна створити додану вартість, додаткові робочі місця, залучити кошти інвесторів та забезпечити громадян якісними освітніми, медичними, соціальними послугами.

Відповідно, реалізація проекту ПУЛЬС, в цій частині, націлена на створення правового поля у сфері сталого економічного розвитку, забезпечення інфраструктурного розвитку громад, підвищення інституційної спроможності всіх зацікавлених у реформуванні місцевого самоврядування сторін.

У 2018 р. Асоціація міст України (далі – АМУ), в рамках проекту ПУЛЬС, реалізовувала ініціативу «Інкубатор спроможних (успішних)

громад» – це віртуальна система різноманітних ідей, інструментів, моделей та відповідних практик і тренінгів, направлена на створення та реалізацію комплексної (синергетичної) конкурентної моделі розвитку для кожної з вибраних цільових об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Кожна така модель будується на синергії різних складових і є індивідуальною для кожної громади, вона має свій алгоритм і комбінується з різних інструментів та моделей, враховуючи особливості громади і направлена на системне стале збільшення та мультиплікацію власних ресурсів для забезпечення економічного розвитку [66].

У рамках «Інкубатор спроможних (успішних) громад» не просто запроваджуються кращі практики оптимізації та раціонального використання ресурсів, отриманих внаслідок децентралізації, а відбувається процес імплементації і використання цих ресурсів для економічного розвитку, відповідно до спроектованих моделей. Передбачається обмін моделями чи кращими практиками між громадами з метою їх використання для вивчення іншими громадами.

Для реалізації вищезазначеної ініціативи на конкурсних засадах було відібрано 6 консультантів з МЕР. Кожен консультант працює в 3-5 регіонах у межах одного регіонального кластеру: 1 – Донбас-Слобожанщина; 2 – Південь; 3 – Центр; 4 – Волинь-Полісся; 5 – Поділля; 6 – Карпати і Прикарпаття, і супроводжує 5 громад з розрахунку «щонайменше одна громада з кожного регіону».

З метою відбору було проведено анкетування всіх ОТГ, які є членами АМУ. За результатами опитування здійснено відбір тих ОТГ, в яких запроваджуються елементи стратегічного планування розвитку територій, а органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) – готові та мають бажання до поглибленої співпраці з консультантами з МЕР.

Таким чином, наприкінці весни 2018 р. проектом було відібрано 30 пілотних ОТГ.

ОТГ, відібрані для «інкубування» (далі – пілотні громади), отримують від консультантів АМУ алгоритм дій, консультування, навчання та повний інтелектуальний супровід впровадження розробленої для неї моделі. Навчання орієнтоване на цільові групи, задіяні у формуванні та реалізації комплексної моделі, а також необхідне для підвищення компетентності службовців ОМС та місцевих громадських активістів у питаннях МЕР, залучення громади до місцевого розвитку, формування корпоративного типу мислення громади навколо ідеї розвитку, роботи в команді тощо [68].

Найактуальнішими напрямками сфери МЕР громад, які супроводжували консультанти, стали:

- розробка стратегій розвитку громад, плану її реалізації та системи моніторингу виконання стратегій;
- формування профілю громад, інвестиційних паспортів;
- оцінка структури місцевої економіки;
- створення інвестиційного порталу громад та розробка дорожньої карти процесу збору даних для формування такого порталу;
- розробка проєктних заявок для участі у конкурсі з відбору проєктів для фінансування за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам для формування інфраструктури ОТГ, грантів міжнародних проєктів;
- запровадження програмного комплексу «Муніципальний фіскальний реєстр»;
- розвиток міжмуніциального співробітництва громад (далі – ММС);
- розвиток сфери туризму;
- розробка інструментів підтримки малого та середнього бізнесу та налагодження комунікацій між ОМС та бізнес-сектором через утворення в громаді консультативно-дорадчого органу з питань підприємництва (Координаційна рада);
- розробка дорожньої карти створення індустріального парку;

- підготовка місцевої програми міжнародного співробітництва громад, встановлення зв'язків, підписання меморандумів про співробітництво з громадами інших країн, підготовка та реалізація спільних проєктів;

- розробка реєстру вільних будівель та споруд, які можуть використовуватися для здійснення підприємницької діяльності та створення нових робочих місць;

- організація промоції продукції місцевого бізнесу на зовнішніх ринках, проведення презентацій потенціалу міста для більш широкого кола потенційних партнерів;

- аналіз та відбір привабливих територій під розташування підприємства зі збору та утилізації побутових відходів, влаштування нового полігону;

- створення фермерських господарств, проведення освітніх програм для фермерів та представників особистих селянських господарств з метою забезпечення диверсифікації ринків збуту продукції; пошуку виходу на нові ринки та нових форм кооперації між дрібними фермерами; пошуку напрямів диверсифікації вирощування нових культур; розробки маркетингової стратегії [66].

Консультанти з місцевого економічного розвитку (далі – МЕР) допомагають пілотним громадам розробити та впровадити специфічну (особливу, окрему) модель економічного розвитку або впровадити хоча б один результативний проєкт, яка/який сприяє економічному розвитку громади. Індикатором успішності моделі або проєкту є показники, що позитивно демонструють якісні і кількісні зміни в громаді: ріст власних доходів, збільшення кількості робочих місць, ріст середньої зарплати по громаді (або темп зростання буде вищий, ніж аналогічний показник по області чи країні у попередні періоди без врахування росту мінімальної заробітної плати), збільшення обсягів прямих іноземних інвестицій в громаду, збільшення обсягів інвестицій з інших регіонів України і т.п.

Після розробки моделі для конкретної пілотної громади регіональні консультанти з місцевого розвитку в АМУ працюватимуть над впровадженням «якірного проєкту» в життя ОТГ.

За результатами роботи консультантів з питань МЕР середній темп зростання надходжень місцевих податків та зборів до бюджетів пілотних ОТГ у 2018 р. склав 122,1%, порівняно із середнім значенням по всіх ОТГ України – 121,4%.

На початок роботи консультантів з пілотними 30 ОТГ стратегії розвитку було затверджено лише у 9 ОТГ. Завдяки роботі консультантів станом на кінець вересня 2019 р. стратегії затверджено ще у 26 ОТГ. Крім того, отримано такі результати в частині економічного розвитку пілотних громад.

Так, обсяг залучених інвестицій за результатами січня-вересня 2019 р. складав 130,7 млн. євро (попри 143,3 млн. євро у 2018 р.), створено 411 робочих місця (попри 154 у 2018 р.), відкрито 6 ТОВ, зареєстровано 140 фізичних осіб-підприємців.

Результатом якісного планування економічного розвитку громади є ефективно діюча модель МЕР.

Модель МЕР – це набір різноманітних дій, способів та інструментів, які (на основі горизонтальної комунікації співпраці у громаді) пов'язані між собою певним алгоритмом та спільною довготривалою метою на підтримку та реалізацію однієї/двох конкурентних переваг громади (проєкти міжнародної технічної допомоги, активна діяльність ГО чи агенцій для залучення зовнішніх ресурсів чи грантів, створення туристичних продуктів, відкриття дрібних бізнесів, залучення інвестицій і т.д.) і які забезпечать / забезпечують раціональне та ефективне використання та наповнення бюджету, зростання доходів місцевих мешканців.

Планування моделі МЕР – це цілеспрямований вплив на розвиток громади (формування сценарію як системи), зокрема на баланс зовнішніх та

внутрішніх сил необхідних для стійких змін в системі та її оточенні, що призведе до «розвороту» траєкторії руху системи в заданому напрямі.

Організація роботи із планування моделі МЕР включає наступні етапи:

- Залучення громади, місцева політика та критерії досягнення цілей;
- Діагностика стану, визначення ландшафту, проблемні ситуації;
- Напрацювання сценаріїв розвитку та вибір моделі МЕР;
- Стратегічні цілі та ключові фактори змін для впровадження моделі МЕР;
- Плани дій та проекти, моніторинг та коригування.

Реалізація інструментів МЕР спрямована на:

1. Підтримку та розвиток бізнесу: навчання, тренінги, консультації, інформація, супровід, спрощені умови отримання дозволів, доступ до оренди на початок діяльності, система стимулів, заохочення до створення бізнесу, створення центрів підтримки бізнесу.

2. Залучення зовнішніх ресурсів та стратегічних інвестицій: алгоритм процедури відкриття нового підприємства, дорожня карта інвестора, підготовка промислових майданчиків, промоція території, наявність спеціаліста, що супроводжуватиме інвестора в території, цілеспрямована робота з донорами.

3. Створення привабливого іміджу громади: фестивалі, конкурси, благоустрій, місця відпочинку, майданчики, місцеві міфи, туристичні об'єкти, особливі страви, анімації.

Індикатором створення успішної моделі МЕР може бути один з «ланцюгових індикаторів»:

– сама модель, виписана, наприклад у Програмі МЕР чи Концепції МЕР відповідної громади (вона може бути частиною стратегії тепер, якщо стратегія є або у майбутній стратегії, що розробляється) та затверджена відповідною радою;

– створення проміжних умов та досягнення проміжних результатів (наприклад, створили Агенцію розвитку, виділили земельну ділянку, уклали

меморандум з потенційним інвестором, створили умови та підписали договір міжмуніципального партнерства, провели навчання для бажаючих започаткувати бізнес, зробили стартап);

– відкриття нових бізнесів, залучення інвесторів, залучення проєктів міжнародної технічної допомоги та створення робочих місць;

– збільшення доходів місцевого бюджету у результаті вище перелічених дій (ріст податку на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО)); зростання обсягів єдиного податку і соціальних внесків; ріст кількості робочих місць, збільшення обсягу податку на нерухомість, земельного податку, збільшення інших місцевих податків і зборів, приріст надходження інвестицій в громаду, реєстрація інноваційних продуктів, ріст експорту продукції і т.п [69].

Жодна територія сьогодні не є економічно ізольованою. Країни, регіони, міста, села розташовані в єдиному просторі і належать до глобальної економічної системи. Ефективне управління місцевим розвитком пов'язане з розумінням світових тенденцій та використанням закономірностей глобальної економіки на користь розвитку громади. XXI сторіччя визнано епохою розвитку територій, створення агломерацій та формування нових «точок росту».

Феномен явища «місцевий економічний розвиток» виник внаслідок процесів глобалізації, які стають головними чинниками в майбутньому розвитку світової економіки. В українському законодавстві, поняття «місцевий розвиток» чи «місцевий економічний розвиток» практично не зустрічається і юридично відсутні. Частіше всього ми маємо справу з поняттям «регіональний розвиток» (розвиток областей, районів), що пояснюється довгою історією високого рівня централізації державної влади і обмеженими можливостями територіальних громад впливати на свій розвиток.

Розвиток – це процес перманентних перетворень та змін існуючого стану суб'єкту у більш досконалий стан з вищими параметрами якісних

характеристик, які виникають як накопичений результат зростання відповідних кількісних показників.

Місцевий розвиток чи розвиток територіальних громад у високорозвинених країнах світу має пряме відношення до «місцевого економічного розвитку».

Насправді, МЕР є об'єктивним і складним багатогранним процесом, він стосується відносно завершеної суспільно економічної одиниці, в якій проявляються всі сторони життєдіяльності суспільства. Ця багатогранність і комплексність процесу місцевого розвитку вимагає запровадження складних, системних підходів та залучення значної кількості спеціалістів з різних галузей та врахування і узгодження позицій, адже їх бачення можуть бути такими, що суперечать один одному, а іноді й навіть цілком протилежними. Важливість складності та багатогранності МЕР пояснює наявність великого розмаїття визначень [70].

Місцевий економічний розвиток (МЕР) є діяльністю підприємств, ОМС та інших зацікавлених сторін, спрямованою на максимізацію економічних ресурсів громади. МЕР підвищує добробут, можливості працевлаштування та якість життя громадян.

Місцевий економічний розвиток (МЕР) розглядається як спільна робота місцевих людей заради досягнення сталого економічного зростання, яке принесе економічні вигоди та покращення якості життя для всіх членів громади («Громада» у цьому контексті визначається як місто, міська агломерація чи регіон країни).

Місцевий економічний розвиток (МЕР) – це процес стратегічного партнерства, який допомагає прискорити темп зростання продуктивності (ключова економічна мета), стимулюючи інвестиції в нові та існуючі підприємства з високим потенціалом до зростання і створюючи такі місцеві факторні умови, які тривалий час сприяють цьому зростанню. МЕР орієнтований на зростання добробуту і допомагає закласти основу національного процвітання.

Місцевий економічний розвиток (МЕР) – це процес, в якому державні та місцеві органи влади, бізнес і неурядові (громадські) організації працюють разом задля створення кращих умов для економічного зростання і додаткової кількості робочих місць.

Місцевий економічний розвиток (МЕР) – це спільна діяльність влади, бізнесу та громади, метою якої є формування економічного потенціалу населеної місцевості для покращення економічного майбутнього і підвищення якості життя населення.

Всі вищезазначені трактування характеризують місцевий розвиток наступними ознаками:

- це процес, діяльність, а не стан;
- це спільна діяльність громади;
- це партнерство влади громади та бізнесу;
- рушійною силою розвитку є фактори місцевих конкурентних переваг;
- двигуном розвитку територіальної громади є економіка;
- критерієм розвитку є задоволення потреб членів громади, підвищення життєвого рівня населення, зростання стандартів життя.

Основні повноваження влади в місцевому економічному розвитку полягають у наступному:

- планування, реалізація планів, конкурентна боротьба за інвестиції та кращі робочі місця тощо;
- розробка та доведення економічного бачення напрямку розвитку;
- використання місцевих ресурсів громади для створення конкурентних переваг;
- забезпечення мотивації та спроможності «ключових учасників» використовувати переваги та ефективно співпрацювати;
- створення та підтримування інституції, що сприяють використанню інтелектуального потенціалу, постійній модернізації та інноваціям;
- забезпечення бажання та спроможності ключових установ пристосовуватись до викликів глобальної економіки.

МЕР неможливий без спільної діяльності громад. Він пов'язаний з діями, програми та проектами, здійснення яких дозволяє громаді підвищити конкурентоздатність та поліпшити економіку свого середовища [67].

Конкуруючи з іншими містами в створенні найбільш сприятливого середовища для бізнесу, що включає інфраструктуру та послуги якомога вищої якості за якомога нижчу вартість для підприємств, міста можуть забезпечити значний розвиток існуючого бізнесу, стимулювати створення нових підприємств і залучати інвестиції. Наявність більш якісних послуг та інфраструктури дозволяють підприємствам встановлювати нижчі ціни на продукцію та послуги, що сприяє збільшенню обсягів продажу, створенню робочих місць та податкових надходжень. Збільшення податкових надходжень у результаті зростання бізнесу та більшої зайнятості означає, що міста можуть, в свою чергу, підвищити якість послуг та інвестувати в розвиток інфраструктури, стаючи таким чином ще більш привабливими для бізнесу та далі підвищуючи якість життя своїх громадян.

МЕР позитивно впливає на всю громаду включно з місцевою владою, бізнесом і громадянами.

За останні роки такий підхід до МЕР у США та Європі набув значного поширення. Це є відображенням суттєвого відходу від практики прямого втручання уряду в справи бізнесу, яка була поширена в США та багатьох країнах Європи протягом тривалого часу і донедавна в країнах з перехідною економікою в Центральній і Східній Європі. У минулому управління місцевим розвитком здійснювалося шляхом прямого втручання національних урядів в економіку через компанії, контрольовані державою. Як свідчить досвід останніх 30 років, непрямі методи управління місцевим і регіональним економічним розвитком можуть бути більш ефективними. Такий прогресивний підхід передбачає спрямування процесу місцевого економічного розвитку, в якому органи місцевої влади відіграють вирішальну роль, а наголос робиться на створенні сприятливого середовища для бізнесу.

3.3. Практика державної підтримки малого та середнього підприємництва в країнах ЄС

Місцевий економічний розвиток як наука почав активно досліджуватися і цікавити розвинутий ринковий світ ще з початку 50-х років минулого століття. Історія зростання економіки США, Канади та європейських країн – це еволюція удосконалення МЕР. Його розвиток умовно можна розділити на чотири етапи [71, с. 110-112]:

Перший етап МЕР: промисловий розвиток (1950 - 1970 рр.).

Цей етап часто називають «гонитвою за фабричними димарями». На цьому етапі було прагнення зміцнити економічну базу міст шляхом приваблення будь якого інвестора та створення на території громади нового великого підприємства. Для цього зазвичай застосовувалися стимули (надання недорогої земельної ділянки, пільгові кредити, чи полегшення будь яких вимог до бізнесу). З'явилися перші промислові парки. Посилилась конкуренція між громадами. Деякі громади успішно залучали інвесторів та всіляко сприяли створенню нових робочих місць і нових ринків. У деяких випадках громади просто марнували ресурси у гонитві за інвестором. Іноді, громадам вдавалось одержати короткострокову вигоду від залученої інвестиції, але в подальшому вони потерпали від необхідності, протягом тривалого періоду після завершення дії позитивного ефекту, продовжувати надавати пільги. У випадках, коли новостворене підприємство перетворювало місто на місто однієї галузі, перспектива закриття такого «місто утворюючого» підприємства робила місцеву громаду вразливою [72, с. 49-50].

Другий етап МЕР: розвиток малих підприємств (1970 - 1990 рр.).

Нова хвиля МЕР була породжена зростанням ролі малого бізнесу в економічному розвитку. Зусилля на підтримку МЕР спрямовувалися переважно на збільшення чисельності розвиток та утримання малих

підприємств. Цілеспрямовані заходи з підтримки малого бізнесу включали пряму підтримку підприємцям, технічну допомогу з консультування операційної діяльності та управління, у створенні нових робочих місць. Почала розвиватись «м'яка інфраструктура» – бізнес центри та бізнес інкубатори, центри розвитку підприємництва, обслуговуючі центри за принципом «єдиного вікна», численні урядові програми різного рівня на підтримку малих і середніх підприємств. Діяльність із залучення підприємств та інвесторів, що була характерною для першого етапу, продовжувалася, але її спрямованість змістилася від великих промислових підприємств та великих об'єктів інфраструктури у бік набору підприємств, що є різноманітними за ознаками розміру, економічної життєздатності та галузевого представництва [72, с. 50].

Третій етап МЕР: розширення бази економічного розвитку (1990 – 2000 рр.).

Характерним для цього періоду є поява інноваційного інструментарію формування та розширення бази економічного розвитку. Набувають поширення такі засоби розвитку муніципалітетів як співпраця, створення державно-приватних партнерств, мереж та асоціацій громад, розвиток промислових кластерів та підвищення ролі інновацій. У міру збільшення значимості та ускладнення МЕР все більше уваги приділяється досягненню балансу економічного зростання та якості життя в громаді. Планування МЕР та впровадження планів набуває комплексного характеру завдяки широкому залученню зацікавлених осіб та формуванню багатосторонніх партнерств з представників різних галузей і сфер суспільного життя. Громади створюють належні умови для зростання місцевих компаній, формують сприятливий інвестиційний клімат, інвестують в нематеріальну інфраструктуру, заохочують співробітництво, формують мережі ділових зв'язків та цілеспрямовано приваблюють зовнішніх інвесторів своїми конкурентними перевагами. Найбільш успішними є громади, яким вдається налагодити плідну співпрацю [34, с. 51].

Четвертий етап МЕР: сталий економічний розвиток громад (з 2000 р.).

В основі МЕР більшості громад лежить багатовекторність та сталість – взаємозалежність економічного, екологічного та соціального благополуччя. Рішення опираються на місцеві знання та ініціативи громад. У будь якій ініціативі з МЕР проявляються ознаки всіх етапів еволюції. Універсального практичного підходу до МЕР не існує. Кожен муніципалітет характеризується унікальним набором можливостей і проблем, а тому створює власний креативний підхід до МЕР, який би враховував специфічні для нього потреби, труднощі та можливості. Тому, запорукою успішності ініціатив з планування МЕР стають:

- врахування економічних реалій глобалізації: швидкі зміни середовища, важливість партнерства з приватним сектором; інноваційність та креативність як єдину конкурентну перевагу, що має сталий характер; системність та комплексність конкурентоспроможності, неможливість вдосконалення її складових поодиночі;

- врахування інтересів широкого кола всіх зацікавлених осіб та партнерів, співпраця;

- планування та стратегічний характер ініціатив: кожна ініціатива це проєкт, який має мати чітко визначені цілі, завдання та діяльність;

- упереджувальний характер планів, заходів та дій;

- чутливість до потреб громади, аполітичність, прозорість та підзвітність;

- спрямованість на вирішення певних питань чи проблем у довгостроковій перспективі.

Успішність реалізації політики МЕР суттєво залежить від рівня наявних повноважень місцевих органів влади, а також системи балансу і розподілу повноважень між державним, регіональним (обласним) та місцевим (ОМС) рівнями влади. Відомо, що високі параметри якості життя громадян та рівні розвитку економік найбільш розвинутих країн світу спричинені, зокрема, порівняно високим рівнем децентралізації та

деконцентрації, тобто значним обсягом повноважень та відповідних ресурсів для їх реалізації, переданих (делегованих) державами на «регіональний» та «місцевий» рівні управління [73, с. 234-235].

Економічний розвиток є пріоритетом, двигуном і ресурсом процесу змін, але в більшій чи меншій мірі він повинен враховувати необхідні компроміси в громадах, забезпечувати баланс між баченням інтересів бізнесу, суспільного та природоохоронного розвитку в перспективі. Якщо економічне зростання є бурхливим і швидким, необхідно першочергово формувати пріоритети по забезпеченню соціального добробуту із гарантіями екологічної безпеки. І навпаки, коли економіка перебуває в стані стагнації, необхідно приділяти увагу, в першу чергу, вирішенню проблем економічного розвитку.

Місцевий розвиток без економіки неможливий. Створенням додаткової вартості займається бізнес. Чим кращі умови для розвитку бізнесу, тим кращими є умови для МЕР громади. Умови для розвитку громади забезпечуються великою кількістю складових: національною та місцевою владою, зрілістю громадянського суспільства, культурою та готовністю місцевих громад приймати на себе відповідальність за управління розвитком території, якістю життя сьогодні і у майбутньому тощо. Загалом, успішність сталого розвитку залежить від успішності МЕР, особливо від умов, в яких перебуває бізнес.

Мета будь якого бізнесу, однозначна – максимізація прибутків. За своєю природою бізнесу не притаманно опікуватись створенням суспільного продукту, дбати за екологію чи раціональне використання не відтворених ресурсів, турбуватись за соціально незахищених людей чи займатись меценатством, тощо. Однак, висока якість життя, розвинута економіка, сприятливий діловий клімат, доброзичливе середовище, все це сприяє формуванню культури життя праці та відпочинку орієнтованих на сталий розвиток. Високоприбутковий бізнес у стабільній економіці з легкістю сплачує податки, бере на себе соціальну, відповідальність, займається

меценатством, створює суспільний продукт, дбає за якість життя громади, екологію та безпеку [74, с. 88-89].

Отже, місцевий розвиток це процес певних змін у місцевій системі територіальної громади, який призводить до покращення якості життя зараз і в майбутньому, це партнерство інтересів громади, підприємницьких кіл та ОМС для підвищення добробуту кожного члена громади і всіх загалом.

Правила в діяльності ОМС для забезпечення місцевого розвитку:

- працювати над створенням високотехнологічних робочих місць та залученням продуктивних інвестицій (у т. ч. прямих іноземних інвестицій);
- сприяти розвитку та диверсифікації бізнесу та формувати кластери (ланцюжки зростання доданої вартості);
- розвивати інфраструктуру, впроваджувати енергоефективні технології, оптимізувати транспортні потоки та визначитися в поведінці із твердими побутовими відходами;
- розвивати партнерські стосунки з бізнесом (державно приватне підприємство (далі – ДАПП)), спонукати бізнес до соціальної екологічної та етичної відповідальності;
- стати партнером для громади, залучати громаду до співпраці та змінювати ментальність, формуючи корпоративну культуру громади;
- забезпечувати перманентне навчання персоналу;
- інтегрувати стратегічні плани у функціональну діяльність влади, враховуючи усі складові сталого розвитку;
- реформувати структуру управління розвитком відповідно до завдань та цілей стратегії.

В Україні розпочалась найважливіша реформа, яка стосується зміни адміністративно-територіального устрою, повноважень, формування ресурсів та відповідальності місцевих громад за власний розвиток. За оцінками, це одна із найуспішніших реформ, які проводилися в Україні. Крім результатів об'єднання територіальних громад, реформа з децентралізації кардинально змінила бачення місця та ролі ОМС у системі міжбюджетних відносин. На

сьогодні їх повноваження полягають не лише у забезпеченні громадян життєво необхідними послугами (освітніми, медичними, соціальними), а й у розробці та запровадженні ефективних інструментів МЕР. Міський, селищний, сільський голова повинен стати успішним менеджером з професійною командою, які здатні побудувати якісну систему управління соціально-економічними процесами на місцевому рівні.

У цьому контексті неабиякої актуальності набирає питання розвитку економічної сфери, без якої громади не зможуть стати успішними та фінансово спроможними. Саме бізнес-сектор формує бюджет громади і те, на якому вони знаходяться рівні розвитку фактично залежить життєдіяльність громади. Так, за підрахунками АМУ, частка податків, сплачених сектором підприємництва, у доходах місцевих бюджетів (без врахування офіційних трансфертів) становить 83% (за результатами 2018 р.). В основному це надходження від ПДФО, плати за землю, єдиного податку, екологічного податку, податку на нерухоме майно. Отже, бізнес-сектор є ядром системи функціонування міст, сіл, селищ, ОТГ, завдяки чому вони мають змогу стати центрами економічного зростання [75, с. 108-110].

Саме тому даний напрямок повинен стати пріоритетним для ОМС, що не лише сприяє зростанню доходів бюджетів, але й забезпечує надання якісних послуг населенню, збільшення рівня самозайнятості громадян, інвестиційної привабливості територій, формуванню конкурентоспроможності, запровадженню інновацій, залученню інвестицій тощо.

Найважливішим завданням для громад є розроблення ефективного інструментарію використання бюджетних коштів, при якому досягатиметься кумулятивний ефект: щоб кожна вкладена гривня приносила додатковий прибуток.

Для цього необхідно:

- якісне стратегічне планування місцевого розвитку;
- залучення інвестиційних проєктів;
- співпраця бізнесу-влади-громадськості;

– створення сприятливого середовища для ведення підприємницької діяльності тощо.

Кожна розроблена стратегія має бути особливою та відображати потенціал і потреби громади, що сприятиме якісному, послідовному розвитку громади.

Органи місцевого самоврядування, відповідно до діючого законодавства, не зобов'язані розробляти та затверджувати стратегії розвитку територіальних громад. Проте, зростаюча за останній період кількість ОТГ, міст, які вже мають готові стратегії або які перебувають в процесі розробки свідчить про одне – ОМС розуміють, що без стратегічного бачення функціонування своїх територій, не відбуватиметься ніяких позитивних зрушень та стане неможливим залучення інвесторів [76, с. 142-144].

Стратегії – це план дій, які направлені на те, щоб досягнути деяких економічних цілей міста, чи регіону, що ґрунтуються на об'єктивних можливостях, які існують для даної локальної території. Лідируючі позиції у структурі економіки більшості країн ЄС займає мале та середнє підприємництво.

Прикладом успішної підприємницької діяльності є позиції країн у Світовому рейтингу Doing Business, який проводить Світовий Банк. Так, у 2020 році очолила рейтинг Нова Зеландія, до трійки лідерів також увійшли Сінгапур і Данія. Україна посіла 64 позицію з-поміж 190 країн-учасниць. Більша частина країн ЄС знаходяться у другій та третій що свідчить про ефективну державну підтримку МСП, яка здійснюється в цих країнах.

В останні роки в рамках ЄС здійснюється системна політика підтримки малого і середнього підприємництва, орієнтована на тріаду функціонування підприємницької діяльності «людина – фірма – суспільство» з метою збалансування інтересів держави і бізнесу.

Головними цілями регулювання і підтримки малого та середнього бізнесу в ЄС є: зміцнення єдиного внутрішнього ринку; інтернаціоналізація підприємницької діяльності на рівні підприємств; усунення адміністративних

бар'єрів; створення єдиного економічного простору в ЄС шляхом уніфікації законодавчої бази, посилення взаємодії країн-членів ЄС щодо створення економічного і валютного союзів в рамках ЄС.

Європейська політика у сфері стимулювання малого та середнього підприємництва здійснюється на двох рівнях: через діяльність країн і через програми, що реалізуються під егідою ЄС. Заходи підтримки фінансуються з Структурних фондів ЄС (наприклад, Соціального фонду, Фонду регіонального розвитку тощо).

Для поліпшення регулювання і розвитку малих і середніх підприємств в ЄС була створена система наднаціональних і національних органів влади та організацій з дієвим механізмом їх взаємодії. Вона враховує інтереси ЄС, окремих країн-членів, думки різних підприємницьких організацій, національних галузевих і регіональних структур і асоціацій малого бізнесу, торгово-промислових палат.

Діяльність підприємств МСП у Німеччині регулюється і підтримується Комітетом з економіки і технологій, Федеральним міністерством економіки і технологій, а також Генеральним Директоратом-II, які розробляють та реалізують політику підтримки підприємництва на різних рівнях господарювання. Основними напрямками цієї політики є: видача кредитів на розширення, реконструкцію, а також придбання та створення підприємств; фінансування участі у капіталі великих підприємств; довгострокове інвестування створення або збереження робочих місць; гарантування перед кредитними товариствами; інвестиційна допомога у проведенні енергозберігаючих заходів, стимулювання впровадження передових технологій; підвищення кваліфікації кадрів, охорона довкілля; субсидування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; регулювання доходів підприємств, капітальних вкладень за рахунок реалізації спеціальних програм кредитування, а також прибутку за допомогою встановлення диференційованих податкових ставок

Державна підтримка малих і середніх підприємств у Франції, здійснюється через Міністерство економіки промисловості та зайнятості, яке взаємодіє з Радою соціально-економічного розвитку та Банком розвитку малих і середніх підприємств. До складу Міністерства входить Директорат з питань конкуренції та розвитку малих і середніх підприємств, що має розгалужену мережу відділень по всій країні [35, с. 41].

Основними завданнями державної стратегії підтримки МСП у Польщі визначено: підвищення інноваційності малих підприємств; вдосконалення системи навчання і підготовки кадрів для малого підприємництва; сприяння пошуку зовнішніх фінансових джерел для розвитку бізнесу; дерегулювання економіки та мінімізація бюрократичних процедур; сприяння експортній діяльності малих підприємств. Це в цілому є обґрунтованим, оскільки виявлено, що факторами, які сприяють його розвитку в країні, є високий рівень освіченості підприємців, вкладання капіталів особами, які повернулися з-за кордону, де вони його заробили своєю працею. Однак, порівняно з країнами ЄС, польському малому і середньому бізнесу притаманний низький рівень інноваційності (за рейтингом Innovation Union Scoreboard країна належить до «помірних інноваторів» – рівень інноваційності нижче середнього по ЄС), що потребує, перш за все, залучення додаткового фінансування в достатньо великих розмірах. У результаті в межах бюджетної перспективи ЄС на 2014–2020 рр. для Польщі включені такі нові програми, як «Інфраструктура і навколишнє середовище», «Інтелектуальний розвиток», «Цифрова Польща», «Знання, Освіта, Розвиток», що передбачає фінансування зі структурних фондів ЄС в обсязі 43 млрд євро [78].

Для реалізації державної стратегії підтримки МСП в Польщі урядом використовуються такі стратегічні інструменти:

– Особливі економічні зони. Спочатку планувалося створити їх на 20 років, але уряд продовжив існування 14 зон до 2026 р. Їх основним призначенням є прискорений та рівномірний розвиток регіонів за рахунок

залучення нових інвесторів, створення нових робочих місць. Умовами ведення бізнесу передбачено мінімальний обсяг інвестицій у розмірі 100 тис. євро (власний капітал не менше 25 %), капіталовкладення мають освоюватися МСП не менше трьох років (для великих підприємств – п'ять) з моменту завершення проекту, робочі місця на нових об'єктах також зберігаються відповідно три (п'ять) роки з дня прийому на роботу. Підприємства, що працюють у цих зонах, мають право на пільгове оподаткування, зокрема звільнення від податків на покриття витрат на нові інвестиції, створення нових робочих місць (можуть досягати для МСП до 70 % капітальних вкладень, для середніх – до 60 %); звільняються від сплати прибуткового податку юридичні особи до 31.12.2020 у межах ліміту, що визначає місцева влада, та на три роки від податку на нерухомість. Держава також може відшкодувати нерезидентам до 50 % витрат на купівлю/користування продуктів інтелектуальної власності, результатів наукових досліджень, якщо вони використовуються для виробництва якісно нової продукції або послуг.

– Технологічні парки. Перший парк як платформа для передачі технологій від наукових лабораторій бізнесу був відкритий в 1995 р. На сьогодні функціонує 40 парків (14 – створюються) в усіх воєводствах країни.

– Бізнес-інкубатори. Створюються для забезпечення МСП площею, офісним сервісом, послугами з розвитку бізнесу (фінанси, маркетинг, менеджмент, облік і аудит, право, освіта). Функціонують у 12 з 16 воєводствах країни. Близько 40 % інкубаторів діють у межах науково-технологічних парків. Зростає значущість і освітньої складової інкубаторів, яка об'єднує 31 університет і понад 1400 фірм. У результаті лише за 7 років роботи завдяки академічним інкубаторам 5200 студентських ідей були втілені в життя.

– Центри трансферу технологій. Як спеціалізовані структури (при ВНЗ або не пов'язані з ними) займаються комерціалізацією результатів наукових розробок, трансфертом науково-технічної інформації, підтримкою

інформаційних баз даних. У результаті забезпечують доступ МСП до сучасних технологій, інформаційної та консультаційної підтримки. Такі центри створені в Кракові, Варшаві, Познані, Лодзі. – Кластери. Створюються як платформи для реалізації галузевих і міжгалузевих виробничих бізнес-проектів. На сьогодні функціонують понад 60 кластерів, які розміщені відносно рівномірно по всій країні та орієнтовані переважно на інноваційні види діяльності (авіаційна, мультимедійні та інформаційні системи, автоматизація й ін.).

Крім визначених вище інструментів, важливу роль у підтримці МСП Польщі відіграє безпосередньо фінансова підтримка, зокрема:

- бони (субсидії) на інновації – субсидії на купівлю виключно МП результатів НДДКР у науково-дослідних інститутів (до 15 тис. злотих);

- субсидії інвестицій інноваційної направленості – субсидії на купівлю результатів НДДКР МСП, вітчизняних та зарубіжних ліцензій, консалтинг інноваційних послуг тощо (компенсують до 75 % витрат);

- технологічний кредит – кредит МСП на реалізацію інвестицій в галузі нових технологій, частину («технологічна премія») якого погашає Фонд технологічних кредитів (до 50 %); максимальний розмір кредиту – 4 млн злотих, самофінансування – не менше j; дотації на розробку та впровадження НДДКР – дотації на НДДКР до 7,5 млн євро і впровадження до 20 млн злотих на проекти до 50 млн євро;

- дотації на розвиток НДДКР і промисловий дизайн.

- дотації на перетворення підприємства в дослідно-впроваджувальний центр, розробку та впровадження виробничих зразків;

- «Паспорт для експорту» – фінансова підтримка держави близько 2 тис. підприємств щорічно щодо покриття 50 % витрат (200 тис. злотих) на фінансування експортного проекту (консалтинг, підготовка фахівців у галузі промоції експорту, маркетингу, зовнішньоторговельних стратегій). Також польським урядом визначено кілька пріоритетних напрямів, за якими передбачено субсидування за державний кошт: капітальне будівництво,

розвиток міської інфраструктури, розвиток альтернативної енергетики, до яких активно залучаються МСП. У цілому до 2021 р. на інноваційні проекти планується виділяти до 3 % ВВП щорічно [79, с. 120-128].

Таким чином, зарубіжний досвід більшості країн ЄС свідчить, що функціонування малого та середнього підприємництва базується сьогодні на двох формах державної підтримки, а саме [80]:

- розробці довгострокових програм для МСП як основи законодавчої бази;

- залученні МСП до вирішення актуальних проблем, таких як поліпшення адміністративної і нормативної бази, фінансових і податкових умов, надання інформаційних послуг і розширення співпраці, підвищення конкурентоспроможності та доступу до досліджень, інновацій, навчання.

Основою регулювання і сприяння розвитку малого та середнього підприємництва повинно стати створення режиму найбільшого сприяння, а змістом – створення державними структурами економічних і правових умов та стимулів його успішного розвитку, а також вкладення в нього матеріальних і фінансових ресурсів на пільгових умовах.

Висновки до розділу 3

Сприяння стратегічному розвитку національного підприємництва є складовою реформи децентралізації, головною метою якої є узгодження інтересів держави, територіальних громад та бізнесу. Поліпшення бізнес-клімату та його підтримка у довгостроковій перспективі – одне із першочергових завдань органів публічного управління, оскільки має вплив на створення і підтримки повноцінного життєвого середовища, процеси інвестування, формування місцевих бюджетів, сприяє вирішенню проблем безробіття в регіоні.

На сьогодні основними пріоритетами державної підтримки підприємницького сектору є:

1. Зменшення втручання державних органів у господарську діяльність МСП, усунення адміністративних бар'єрів для ведення бізнесу. Нестабільна законодавча база щодо малого та середнього бізнесу впливає на інституційну слабкість МСП, створюючи підстави для претензій з боку контролюючих органів.

2. Модернізація податкової системи, на основі запровадження раціональних податкових новацій, спростити податкове адміністрування.

3. Підвищення рівня цифровізації державних послуг та підприємницьких компетенцій МСП, збільшення обсягів електронної комерції. В умовах карантинних обмежень та неможливості оф-лайн роботи багатьох напрямків діяльності МСП та співпраці з органами влади, постає вибір між закриттям бізнесу і адаптацією його до нових умов через розвиток інструментів віддаленого он-лайн доступу. Необхідна державна підтримка та державна допомога, яка має бути скерована на стимулювання запровадження дистанційних бізнес-процесів, а також використання цифрових інструментів пошуку нових альтернативних ринків.

4. Розширення можливостей зовнішньоекономічної діяльності МСП.

5. Системне зниження корупції. Зловживання владою, а також відсутність критичного ставлення представників бізнесу до проявів корупції та незаконного матеріального заохочення як інструменту для вирішення питань, сприяють виникненню корупції та ускладнюють її викорінення.

Розвиток громади пропонується за допомогою використання моделі місцевого економічного розвитку (MER), яка являє собою набір різноманітних дій, способів та інструментів, що (на основі горизонтальної комунікації співпраці у громаді) пов'язані між собою певним алгоритмом та спільною довготривалою метою на підтримку та реалізацію однієї/двох конкурентних переваг громади (проекти міжнародної технічної допомоги, активна діяльність ГО чи агенцій для залучення зовнішніх ресурсів чи

грантів, створення туристичних продуктів, відкриття дрібних бізнесів, залучення інвестицій і т.д.) і які забезпечать / забезпечують раціональне та ефективне використання та наповнення місцевого бюджету, зростання доходів місцевих мешканців.

Зарубіжний досвід більшості країн ЄС свідчить, що функціонування малого та середнього підприємництва базується сьогодні на двох формах державної підтримки, а саме:

- розробці довгострокових програм для МСП як основи законодавчої бази;

- залученні МСП до вирішення актуальних проблем, таких як поліпшення адміністративної і нормативної бази, фінансових і податкових умов, надання інформаційних послуг і розширення співпраці, підвищення конкурентоспроможності та доступу до досліджень, інновацій, навчання.

Основою регулювання і сприяння розвитку малого та середнього підприємництва повинно стати створення режиму найбільшого сприяння, а змістом – створення державними структурами економічних і правових умов та стимулів його успішного розвитку, а також вкладення в нього матеріальних і фінансових ресурсів на пільгових умовах.

ВИСНОВКИ

Децентралізації державної влади в Україні – комплекс змін до існуючого станом на початок 2014-го року законодавства, основною метою якого є передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування. Комплекс заходів з реформи децентралізації стартував у 2014-му році та отримав назву «Національний проект «Децентралізація»». За різними оцінками, вважається найуспішнішою з українських реформ.

Реформа децентралізації передбачає здійснення наступних змін:

- посилення місцевого самоврядування;
- адміністративно-територіальна реформа;
- закріплення «принципу повсюдності» (землями за територією населених пунктів розпоряджаються відповідні органи місцевого самоврядування);
- гарантія наділення місцевого самоврядування достатніми повноваженнями та ресурсами;
- врахування історичних, економічних, екологічних та культурних особливостей при плануванні розвитку громад;
- передача «на місця» максимальної кількості повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати;
- створення об'єднаних територіальних громад;
- в перспективі – запровадження інституту префектів, нової територіальної основи України зі зменшенням кількості районів, подальший розвиток форм прямого народовладдя.

Головною метою реформи є передача від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. Окрім законодавчих змін з делегування повноважень, реформа також передбачає зменшення впливу районів та їх реорганізацію. Замість кількох десятків районів в кожній області повинно було створено 4-6

повітів, що мали формуватися за критерієм кількості населення і компактності, тобто в кожному повіті може проживати від 150 до 400 тисяч осіб. Загалом заплановано поділ всієї території України поділятиметься на 120-130 повітів. Нижче повіту буде адміністративна одиниця – громада – об'єднання низки сіл, селищ або міст. Концепція полягає в об'єднанні сіл у крупні громади, щоб передати таким утворенням широку фінансову та управлінську автономію. У кожному селі громади з населенням понад 50 людей обиратимуть старост – представників влади у селі. Крім цього, у перспективі заплановано запровадження інституту префектів, які будуть здійснювати нагляд за додержанням Конституції та законів України органами місцевого самоврядування на довіреній їм території.

Малий та середній бізнес, який є невід'ємною структурною складовою сучасної ринкової економічної системи, в трансформаційній економіці додатково набуває функцій структуроутворюючого елемента. Значно більш виражена, ніж у великих підприємств, здатність до саморегулювання, самовідтворення та відносно автономного функціонування в рамках визначеної ринкової ніші обумовлює те, що специфічною рисою малого та середнього бізнес є переважна схильність до мінімізації стосунків з державою, там більше – політизації бізнесу.

Об'єднані територіальні громади в Україні є своєрідними «теплицями», де малий та середній бізнес отримує сприятливі умови для росту. Саме тому дуже важливою є комунікаційна робота в громадах, у тому числі з бізнесом.

Керівництво ОТГ має максимально ефективно використовувати нові інструменти, які вони отримали, і приділяти велику увагу саме розвитку малого та середнього бізнесу.

Також є багато причин неефективності політики місцевого самоврядування, а саме:

- слабке нормативно-правове забезпечення підтримки малого підприємництва;
- посилення адміністративного тиску;

- відсутність ефективних механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- надмірний податковий тиск;
- нестабільність умов ведення бізнесу.

Особливістю малого підприємництва є його спрямованість на місцеві потреби. Саме воно виробляє продукцію й виконує роботи (послуги), необхідні для мешканців наших міст і селищ. Мале підприємництво та місцеве самоврядування найкраще відчують потреби територіальних громад і можуть їх найбільш ефективно задовольнити. Тож потрібно їх підтримувати реально, а не на папері, шляхом затвердження програм підтримки.

Аналізуючи діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва в Україні, можна зазначити, що саме малий бізнес виконує низку важливих економічних і соціальних функцій. Мале та середнє підприємництво є суттєвим джерелом формування прибуткової частини бюджетів населених пунктів. Тому ефективна політика стимулювання розвитку малого підприємництва – важливий напрям соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Для ефективного управління розвитком територіальної громади необхідна інформаційна підтримка. Таку інформацію покликана надавати система моніторингу, яка виявляє і систематизує данні про зміни, що відбуваються на відповідній території спостереження та про середовище її функціонування.

Крім здійснення моніторингу, на місцевому рівні необхідно розробити організаційну структуру, яка буде здійснювати регуляторну політику у сфері малого підприємництва.

Основними проблемні питання розвитку малого та середнього підприємництва територіальних громадах є:

- нестабільність та суперечливість у чинних законах і нормативних документах, що регламентують підприємницьку діяльність;

- складність та тривалість одержання обов'язкових дозволів і погоджень. Передусім це стосується відведення земельних ділянок;

- недостатня допомога підприємництву з боку держави, незахищеність підприємців та їх бізнесу.

- нестача власних обігових коштів та труднощі з отриманням фінансово-кредитної допомоги, висока вартість позичкових коштів, недорозвинутість фінансового ринку;

- незначне бюджетне забезпечення заходів з підтримки цього важливого сектору економіки;

- дефіцит інвестиційних ресурсів;

- територіальна нерівномірність розвитку малого і середнього підприємництва;

- брак професійних знань та досвіду у підприємців, відсутність знань щодо здійснення маркетингу і сучасного менеджменту для організації виробництва і збуту продукції та пасивності щодо набуття таких знань, що у свою чергу негативно впливає на структуру малого і середнього підприємництва, яке тяжіє до торгово-посередницької діяльності, а не до виробництва;

- соціальна незахищеність найманих працівників, низький рівень середньомісячної заробітної плати;

- низька конкурентоспроможність товарів, робіт і послуг;

- необхідність удосконалення механізмів регуляторної політики.

Низька активність громадськості щодо участі в регуляторній діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Для розвитку малого та середнього бізнесу в територіальних громадах розробляються спеціальні та індивідуальні програми для реалізації соціально-спрямованих заходів, що передбачають залучення до підприємницької діяльності незайнятого населення та стимулювання створення нових робочих місць. Створення сприятливого середовища, правових та організаційних умов для реалізації конституційного права

громадян на підприємницьку діяльність та підвищення їх добробуту. Формування і впровадження ефективної державно-громадської системи обслуговування малого та середнього підприємництва, підтримки і захисту. Посилення прозорості діяльності місцевих органів виконавчої влади, досягнення балансу інтересів суб'єктів господарювання та влади. Усунення завдяки спільним цілеспрямованим діям органів місцевого самоврядування, суб'єктів малого та середнього підприємництва, елементів ринкової інфраструктури, перешкод, що стримують подальший розвиток приватної ініціативи; на основі максимально ефективного використання фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів: вирішити актуальні проблеми зайнятості населення, тобто створити додаткові робочі місця та зменшити чисельність безробітних; створити умови для формування заможного середнього класу; залучити додаткові інвестиції; збільшити податкові надходження до бюджетів всіх рівнів; створити умови для розвитку здорової конкуренції

Досягнення зазначеної мети ОТГ повинно забезпечити на всіх рівнях ефективну співпрацю органів місцевого самоврядування з підприємцями, налагодження інформаційного та статистичного забезпечення процесу розвитку підприємництва та врегулювання всіх питань, пов'язаних з податковою політикою, реєстрацією, ліцензуванням підприємництва.

Отже, міцний та середній малий бізнес – основа економічної могутності територій і населених пунктів. Сукупність ефективних маркетингових дій, PR-технологій, систем моніторингу дає можливість органам місцевого самоврядування реалізовувати політику розвитку регіону та рухатися до підвищення добробуту населення та країни в цілому. Тож, підтримка малого підприємництва – це реальна можливість виходу з фінансової кризи, надійних шлях розвитку, який вже обрали наймогутніші країни світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крегул Ю., Батрименко В. реформування місцевого самоврядування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 17-27.
2. Пігуль Н.Г. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 684-688.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Київ : Парлам. вид-во, 1997. 100 с.
5. Малаш С.М. Проблематика взаємовідносин між органами виконавчої влади та громадськістю. *Державне управління: теорія та розвиток*. 2017. № 9. С.21-27.
6. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8>.
7. Коваленко О.Г., Дяченко М.І., Чукіна І.В. Огляд реформ місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 5. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1240>.
8. Дорош У. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 130-137.
9. Одінцова Г.С., Мостовий Г.І., Амосов О.Ю. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. у таблицях і схемах. Харків : ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.
10. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. 2-ге вид., доповн. і виправл. Київ : Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2005. 240 с.

11. Колишко Р.А. Децентралізація публічної влади: історія та сучасні тенденції розвитку. *Вісник КНУ*. 2003. Вип. 27. С. 198-204.
12. Оболенський О.Ю. Державне управління та державна служба : словн.-довід. Київ : КНЕУ, 2005. 480 с.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1728 с.
14. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія. кол. авт. ; відпов. ред. Н.Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ при Президентіві України, 1997. 448 с.
15. Грицяк І.А. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. Київ : Вид-во УАДУ, 1997. 487 с.
16. Трофимова И.Н. Трансформация отношений центральной и местной власти в процессе децентрализации управления (опит европейских стран). URL : http://ars-administrandi.com/article/Trofimova_2011_2.pdf.
17. Децентралізація: світовий огляд. Важливий крок на шляху до кращого управління та людського розвитку. URL : www.undp.org.
18. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Аналітична доповідь. Авт.: Жаліло Я.А., Шевченко О.В., Романова В.В. та ін. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: 2019. 115 с. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/2019.pdf>
19. Авер'янов В.Б. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики. за заг. Київ : Факт, 2003. 384 с.
20. Кравченко В.В. Проблеми законодавчого закріплення компетенції місцевого самоврядування в контексті реформ місцевого самоврядування в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 11-12 (13-14). С. 13-21.
21. Пухтинський М. Концептуальні, конституційні, політико-правові засади територіальної організації публічної влади. *Право України*. 2014. № 9. С. 88-93.
22. Серьогін С.М. Регіональне та муніципальне управління. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 5-6 (7-8). С. 70-79.

23. Децентралізація в Україні: досягнення, надії і побоювання. Український незалежний центр політичних досліджень. Київ: 2017. С. 30.
24. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 13, ст.91.
25. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-%D0%BF#Text>
26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад : Закон України від 09.02.2017 № 1851-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 13. ст.144.
27. Сербіна А., Козіна В., Бризцький М. Зміст, принципи та мета реформи з децентралізації: посібник. Київ. 2019. С. 12-15. URL : <http://www.slg-coe.org.ua28>.
28. Мішин С.І. Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 60-77.
29. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник центральної виборчої комісії*. 2008. 2(12). 46-52.
30. Костенюк Н. Основні напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні на основі зарубіжного досвіду. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. вип. 2(37). С. 142-148.
31. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542. *Голос України*. 2001. № 129.-24 липня.
32. Фатюха Н.Г., Тертиця О.А. Сучасний стан та перспективи розвитку місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8324> (дата звернення: 25.02.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.62

33. Камінська Н. Децентралізація і досвід її проведення у зарубіжних країнах. URL : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? [Kaminska N. Detsentralizatsiia i dosvid yii provedennia u zarubizhnykh krainakh / N. Kaminska. – Rezhym dostupu : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?].

34. Петришина М.О., Колодяжний О.О. Зарубіжний досвід реформування місцевого самоврядування: на прикладі Франції та Польщі *Молодий вчений*. 2016. № 1, ч. 2. С. 47-51.

35. Сорочан В. Місцеве самоврядування у ФРН. *Політична праксеологія: безпека, технології, комунікації* : Матеріали міжнародної конференції. Київ : ВАПН, 2016. 120 с. С. 40-42.

36. Хребтій І.В. Зарубіжний досвід децентралізації на місцевому і регіональному рівнях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 138-142.

37. Пігуль Н.Г., Люта О.В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 9. С. 684-688.

38. Дубина М.В. Зарубіжний досвід децентралізації влади та його адаптація до українських реалій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 27(1). С. 46-49.

39. Бондарук Т.Г. Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні: монографія. Київ : Експрес, 2009. 608 с.

40. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні. «DESPRO». Київ: Софія, 2012. 128 с.

41. Павлюк А.П. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.

42. Державний веб-портал бюджету для громадян Open Budget - Місцеві бюджети. URL : openbudget.gov.ua

43. Урядовий портал. Реформа децентралізації. Ключові результати. 2020. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciy>

44. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2020 рік». URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

45. Горюнов Д., Кравченко О., Вдовенко Ю., Денисюк Г. Огляд МСП в Україні 2018-2019. URL : https://drive.google.com/file/d/1I2ckLnFpxcbePvy_ymQIJMi5Wci5RKxP/view

46. Шпак В.І. Розвиток малого підприємництва в Україні (на прикладі Української видавничо-поліграфічної компанії «Експрес-Обява»): наук. вид. К.:МАУП, 2004. С. 45.

47. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. ст.144.

48. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2016. 544 с.

49. Плоткін Я.Д. Підприємцю про підприємництво: навч. посібник. Львів, 2018. С. 63-75.

50. Головня Ю.І. Детермінанти розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні. *Економічний простір*. 2014. № 90. С. 88-96.

51. Долішній М. Нові підходи до територіального управління. *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 лют. С. 6-8.

52. Волощук Н.Ю. Мале підприємництво як динамічний сектор розвитку регіону. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9, ч. 4. С. 151-157.

53. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. Київ: Знання, 2011. 302 с.

54. Варналій З.С. Тенденції становлення малого підприємництва в Україні. Ринкові перетворення. Київ: Т-во «Знання» КОО, 2013. С. 58-64.

55. Спільний наказ Мінекономіки і Держкомпідприємництва «Про затвердження рекомендацій щодо порядку часткового відшкодування з

місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проектів» від 06.03.2006 р. № 82/20. URL : www.zakon.rada.gov.ua

56. Шевченко О., Іванова І. Бюджетне регулювання регіонального розвитку. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. 2006. Київ : НІДС, 2016. 480 с.

57. Сідун О. Я. Регіональні механізми розвитку малого підприємництва (на матеріалах Закарпатської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01. Ужгород, 2017. 21 с.

58. Кузьмін О.Є. Форми та умови участі підприємств малого бізнесу у функціонуванні локальних ринків. *Діловий вісник*. 2015. № 2.

59. Лютий І.О., Демиденко Л.М. Формування бюджетної політики економічного зростання. *Фінанси України*. 2016. № 10. С. 3-11.

60. Іванілов О.С. Економіка підприємства. Київ, 2019. 728 с.

61. Мале підприємництво в Україні: зб. нормативно-правових актів /за ред. О.В. Кужель, А.К. Кінаха, В.В. Костицького. Київ: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2019. 430 с.

62. Падерін І.Д., Новак Є.Е. Механізм стратегічного управління ефективністю підприємств малого та середнього бізнесу регіону. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1 (30). С. 106-109.

63. Стратегія розвитку малого й середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc>

64. Дробишева О. пріоритети стратегічного управління розвитком малого та середнього підприємництва в Україні. *Формування сучасних концепцій менеджменту організацій та адміністрування в умовах цифровізації* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф, присвяченої 25-річчю створення кафедри менеджменту організацій та управління проектами, м. Запоріжжя, 23-24 верн. 2021 р. Запоріжжя. 2021. С. 317-324.

65. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL : [zakon.rada.gov.ua/ laws/show/994_036](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036) [Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia. - Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036]; Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. ст.144.

66. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу». URL : Постанова Верховної Ради України № 1090-VIII від 13 квітня 2016 р. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-19>.

67. Узагальнений звіт про виконання регіональних програм розвитку малого підприємництва на 2014-2019 роки. URL : http://www.dkrp.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=F08E95D74D78C9ACBF2CB1F6210088F6?art_id=93142&cat_id=33774

68. Стратегія розвитку малого й середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року. Розпорядження КМУ № 504-р від 24 травня 2017 року. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/55/f468579n9.doc>

69. Спільний наказ Мінекономіки і Держкомпідприємництва «Про затвердження рекомендацій щодо порядку часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проектів» від 06.03.2006 р. № 82/20. URL : www.zakon.rada.gov.ua

70. Тимченко О.І. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL : Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_14

71. Шлафман Н.Л. Удосконалення інституційних механізмів узгодження інтересів малого підприємництва, держави та суспільства. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 1 (35). С. 110-114.

72. Бабич О.М. Вдосконалення законодавства щодо забезпечення децентралізації виконавчої влади в Україні. *Держава і право*. 2012. № 56. С. 202-208.

73. Рібун Л.В., Лех Г.А., Васькович І.М. Зарубіжний досвід розвитку малого бізнесу. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 230-235.

74. Роберт Шер. Сильный средний бизнес: Как справиться с семью основными препятствиями роста. *Mighty Midsized Companies. How Leaders Overcome 7 Silent Growth Killers*. 2016. 480 с.

75. Мельник А.Ф. Організаційно-економічний механізм розвитку регіону: трансформаційні процеси та їх інституційне забезпечення: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2018. 630 с.

76. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: монографія. Київ: УАДУ, 2017. 220 с.

77. Рильська В.В. Механізм взаємодії між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в аспекті децентралізації влади. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 2. URL : file:///C:/Users/AO/AppData/Local/Temp/Ttpdu_2014_2_26.pdf

78. Ломачинська І.А. Удосконалення фінансового забезпечення малого і середнього підприємництва в Україні в контексті польського досвіду. *Konzeptionell grundsötze des wirtschaftswachstums bei der globalisierung : kollektive monographie. Verlag SWG imex GmbH, Nьrnberg Deutschland*, 2016. P. 253-263.

79. Мельник В.М., Ломачинська І.А. Роль держави у фінансовому забезпеченні малого і середнього підприємництва в Польщі: висновки для України. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2017. Вип. 1. С. 120-128.

80. Камінська Н. Децентралізація і досвід її проведення у зарубіжних країнах. URL : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?